

Μνήμων

Τόμ. 10 (1985)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

Δ. ΑΝΩΓΕΙΑΤΗΣ: Δημογραφικές πληροφορίες για την Ελλάδα από περιηγητές (1800-1821) ● Μ. ΚΟΥΥΒΑ - ΚΑΡΑΛΕΚΑ: Κατάλογος 'Ιστορικού 'Αρχείου Ζακύνθου ● Δ. ΛΟΥΛΕΣ: 'Η δολοφονία του Ι. Καποδίστρια και η Ρωσία ● Κ. ΝΤΟΚΟΣ: 'Η μετοικασία των 'Αθηναίων στην Πελοπόννησο και η πρώτη φάση του εθνοπατρισμού τους (1688 - 1691) ● Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής άμισθας (1849 - 1857) ● ΛΟΥΚΙΑ ΔΡΟΥΔΙΑ: 'Η έθιμική παράδοση στην ονοματοδοσία και ο Διαφωτισμός. Ένα παράδειγμα από την 'Αρχαία ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ: 'Εμμονική Τροχάνης. Ένας μύθος διασκαλός του ΙΗ' αιώνα ● ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ: 'Η έφημερίδα «Καμπάνια», «όργανο των ελλήνων και των νέων των συμφορώντων», Μυτιλήνη 1923 - 24 ● Φ. ΗΛΙΟΥ: Δέκα εκδόσεις της τυπογραφίας Γλακή με έπιμέλεια του έββα Γραβενίτου στα χρόνια 1673-1674 ● ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΔΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΔΑΚΗ: 'Ο ρόλος της διάσκαλης του Λονδίνου στην πτώση του Αύγουστίνου Καποδίστρια ● Κ. ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ: Οι έμπορικες συντροφίες στη Λευκάδα σύμφωνα με το 'Αρχείο του Γ. Ζαμπέλη (1734-1743) ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: Μεθιστορήματα, άγορά και παραγωγή του βιβλίου. Σκέψεις γύρω από μία πληροφορία των μέσων του 19ου αιώνα ● Φ. ΗΛΙΟΥ: 'Εκδόσεις των «'Ανδραγαθειών Μιχαήλ Βασιλάου» και ένας βιβλιοκατάλογος του Βορίου ● Π. ΚΥΡΟΜΗΛΙΔΗΣ: 'Ο Κεραιός μελετητής του Bentham ● ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΜΠΑΛΑΤΑ: 'Αποστολές βιβλίων στη βιβλιοθήκη της Χίου. Στοιχεία από την 'Αλληλογραφία 'Αδαμάντιου Κοραή και 'Αλεξάνδρου Βασιλείου (1799-1817)

ΑΘΗΝΑ 1985

ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Γ. ΖΑΜΠΕΛΗ (1734-1743)

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.341](https://doi.org/10.12681/mnimon.341)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ Κ. (1985). ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Γ. ΖΑΜΠΕΛΗ (1734-1743). *Μνήμων*, 10, 270-292. <https://doi.org/10.12681/mnimon.341>

ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΥΝΤΡΟΦΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Γ. ΖΑΜΠΕΛΗ (1734 - 1743)

Στόχος αὐτῆς τῆς μελέτης εἶναι νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὶς πληροφορίες ποὺ προσφέρει ἓνα σύνολο νοταριακῶν πράξεων, ὥστε νὰ περιγράψει τὰ στοιχεῖα τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν κατοίκων τῆς Λευκάδας σὲ μιὰ περιορισμένη χρονικὴ περίοδο τῆς ἱστορίας της. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς ὅρους τοῦ τίτλου μας, παρακολουθήσαμε, μέσα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ λευκαδίτη νοτάριου Γεωργίου Ζαμπέλη¹, τὴ διαδικασία γιὰ τὴ σύσταση καὶ τὶς διάφορες πτυχὲς τῆς δράσης τῶν συντροφιῶν —ὅπως ὀνομάζονταν ἐκεῖνα τὰ χρόνια οἱ ἐμπορικὲς ἐταιρεῖες— στὰ πλαίσια τῆς ἐντόπιας κοινωνίας, ἀπὸ τὰ 1734 ὡς τὰ 1743.

Ἡ δεκαετία ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει καὶ ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ στὴ χρονικὴ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία συντάχθηκαν οἱ νοταριακὲς πράξεις τοῦ ἀρχείου,² ἀνταποκρίνεται σὲ δύο ἀξιοπαρατήρητα χρονικὰ σημεῖα τῆς λευκαδίτικης ἱστορίας: στὰ 1734 συμπληρώθηκε μισὸς αἰώνας βενετικῆς διοίκησης τοῦ νησιοῦ, ὁπότε καὶ ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς διοίκησης θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ ἔχει ἐπηρεάσει τὴ λειτουργία τῶν θεσμῶν ὡς πρὸς τὴ δραστηριότητα τῶν κατοίκων· στὰ μέσα τοῦ 1743 ξέσπασε φοβερὸς λοιμὸς στὸ νησί—ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου μάλιστα ὑπέκυψε καὶ ὁ νοτάριος Γ. Ζαμπέλης— μὲ ὅλες τὶς καταστροφικὲς γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ συνέπειες ποὺ εἶχε ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἡ ἐξάπλωση μιᾶς ἐπιδημίας³.

Τὸ ἀρχεῖο ποὺ διαθέτουμε διατηρεῖται πλῆρες καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 961 δικαιοπραξίες, δύο ἀπὸ τὶς ὁποῖες παρέμειναν ἡμιτελεῖς. Ἡ δράση

1. Βρίσκεται στὸ νοταριακὸ Ἀρχεῖο τῆς Λευκάδας βλ. Σπ. Φλογαῖτης, «Τὸ νοταριακὸ Ἀρχεῖο Λευκάδας», ἀνὰτ. ἀπὸ τὴν *Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρου Ἑρεῖνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου*, 22 (1975 [=1977]), σ. 151, ἀρ. 12.

2. Ἀκριβέστερα, ὑπάρχει ἐπίσης ἓνα πληρεξούσιο ποὺ συντάχθηκε στίς 16 Νοεμ. 1733.

3. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Λευκάδας κατὰ τὴ βενετοκρατία, βλ. Π. Ροντογιάννης, *Ἱστορία τῆς νήσου Λευκάδος*, τ. 1, μέρος ἔβδομο: «Ἐνετοκρατία (1684 - 1797)», Ἀθήνα, Ἑταιρεία Λευκοδικῶν Μελετῶν, 1980, σ. 501 - 675. Κ. Μαχαίρας, *Ἡ Λευκὰς ἐπὶ Ἐνετοκρατίας (1684-1797)*, Ἀθήνα 1951.

γιά την όποία μās μαρτυροῦν οί ὑπόλοιπες 959 δικαιοπραξίες ἐκτυλίσσεται κατὰ κανόνα στήν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ Ἀμαξική—όπου καί ἀσκοῦσε τὰ καθήκοντά του ὁ Γ. Ζαμπέλης—καί σπάνια στήν Πρέβεζα ἢ στή Βόνιτσα, τουλάχιστον ὡς πρὸς τίς ἐμπορικές δραστηριότητες.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀρχείου ἀντιπροσωπεύει μιὰ μεγάλη ποικιλία δικαιοπραξιῶν πού καλύπτουν ὅλο τὸ φάσμα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἀπὸ αὐτές τὸ ἐμπορικὸ δίκαιο ἀφοροῦν μόνο 18 πράξεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες πάλι μόνο 10 εἶναι συντροφικὲς συμβάσεις⁴. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ προσπαθήσαμε νὰ ἀντλήσουμε πληροφορίες γιὰ τίς συντροφίες ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν νοταρικῶν πράξεων.

Πρὶν ὅμως προχωρήσουμε στήν παράθεση τῶν στοιχείων, σκόπιμο εἶναι νὰ προβοῦμε σὲ μιὰ διευκρίνιση πού ἀφορᾷ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς μελέτης: δὲν περιλάβαμε στήν ἐπεξεργασία μας ἓνα ὀρισμένο ἀριθμὸ συντροφιῶν πού συνάπτονταν γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἀλυκῶν καὶ τῶν ἰχθυοτροφείων τῆς περιφέρειας Λευκάδας, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν δημοσίων προσόδων τοῦ νησιοῦ. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ οἱ διάφορες δικαιοπραξίες οἱ σχετικὲς μὲ αὐτές τίς συντροφίες βρίσκονται διάσπαρτες στ' ἀρχεῖα ὅλων τῶν τότε νοταρίων τῆς Λευκάδας, ἔτσι ὥστε μόνο του τὸ ἀρχεῖο τοῦ Γ. Ζαμπέλη νὰ μὴ μās πληροφορεῖ ἐπαρκῶς γι' αὐτές. Ἀλλὰ ὁ κύριος λόγος αὐτῆς τῆς ἐξαίρεσης ἀνάγεται στὸ εἶδος καὶ στὸν τρόπο λειτουργίας αὐτῶν τῶν συντροφιῶν. Τόσο οἱ ἀλυκὲς ὅσο καὶ τὰ ἰχθυοτροφεῖα ἀποτελοῦσαν μονοπώλιο τοῦ βενετικοῦ Δημοσίου, πού ἐκμίσθωνε τὰ δικαιώματα ἐκμετάλλευσής τους σὲ ἰδιῶτες. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μὲ τὰ διάφορα εἶδη φόρων ἐπὶ τῆς παραγωγῆς καὶ δασμῶν. Ἔτσι, κάποιος ἰδιώτης—πού προερχόταν πάντοτε ἀπὸ τὸ ἀνάτατο κοινωνικὸ στρώμα, ὅπως μαρτυροῦν οἱ νοταριακὲς πράξεις—ἀγόραζε τὸ δικαίωμα ἐκμετάλλευσης τῶν ἐν λόγω πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν γιὰ ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα, ὡς «πιέντζος καὶ πρεντζιπάλ παγαδόρος» ἐναντὶ τῆς Βενετίας. Στὴ συνέχεια, τὸ άτομο αὐτὸ συνεταιριζόταν μὲ ἄλλους, μὲ συμβάσεις πού στήν οὐσία ἦταν συμβάσεις προσχώρησης, κατανέμοντας τίς ἀναγκαῖες ἐργασίες καὶ ἀποβλέποντας στὴ μεγαλύτερη ἀποδοτικότητα τῆς ἐπιχείρησής τους, ἀλλὰ καὶ στήν ἀπὸ κοινοῦ ἀνάληψη τοῦ κινδύνου.

Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ἡ σύμπηξη αὐτῶν τῶν συντροφιῶν δὲν ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα ἰδιωτικῶν οικονομικῶν διεργασιῶν, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε μιὰ «κατ' ἀνάθεση» ἐμπορικὴ δραστηριότητα (ἂν μās ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος) αὐτῶν οἱ ὁποῖοι προσφέρονταν νὰ ἐπενδύσουν τὰ κεφάλαιά τους

4. Δείγματα τῶν συντροφικῶν συμβάσεων δημοσιεύονται παρακάτω, στὸ Παράρτημα.

σέ μιὰ ἐπιχείρηση ἤδη προδιαγραμμένη ἀπὸ τὴ βενετικὴ διοίκηση. Δὲν ἐπρόκειτο λοιπὸν γιὰ συντροφίες μὲ ἀντικείμενο ἐνδεικτικὸ τῶν προτιμη-
σεων ὧσων ἀποφάσισαν νὰ ἀκολουθήσουν ἐμπορικὴ δραστηριότητα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς συντροφίες οἱ ὁποῖες θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν, θὰ μπο-
ρούσαμε νὰ τὶς διακρίνουμε σὲ δύο κύριες κατηγορίες, ἀνάλογα μὲ τὸ χῶρο
ὅπου ἐκτυλισσόταν ἡ δράση τους : συντροφίες τοῦ χερσαίου καὶ συντρο-
φίες τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς ὧσων διαφαίνεται
ἡ ὑπαρξὴ μέσω τῶν πράξεων τοῦ Γ. Ζαμπέλη ἀνέρχεται σὲ 35, ἀπὸ τὶς ὁποῖες
θὰ ἐξετάσουμε τὶς 34, ἐπειδὴ γιὰ τὴ μία ἀπὸ αὐτὲς τὸ ἀρχεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ
τὸ ὄνομα τῶν συντρόφων, δὲν μᾶς προσφέρει κανένα ἄλλο στοιχεῖο.⁵ Ἀπὸ
αὐτὲς τὶς συντροφίες, οἱ 25 πραγματοποιοῦσαν χερσαῖο ἐμπόριο, περι-
ορισμένο μάλιστα στὸ ἔδαφος τῆς Λευκάδας, ἐνῶ οἱ 9 ἢ τὸ 26,5% μόνον
ἀπὸ αὐτὲς προσανατόλιζαν στὴ θάλασσα τὸ πεδίο τῶν ἐνδιαφερόντων τους,
γεγονὸς ἀξιοσημείωτο ἂν πάρει κανεὶς ὑπόψη του ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τὴ
δραστηριότητα νησιωτῶν, ἔστω κι ἂν αὐτὸ τὸ νησί βρίσκεται πολὺ κοντὰ
στὴν ἡπειρωτικὴ χώρα. Τέλος, ἂς ἀναφέρουμε ὅτι τὸ ἐπιχειρησιακὸ κέντρο
αὐτῶν τῶν συντροφῶν βρισκόταν στὴν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ Ἀμαξικὴ
(μὲ τὴν ἐξαίρεση ἑνὸς ἐργαστηρίου σιδηρουργίας κι ἑνὸς ἀνεμόμυλου
ποὺ βρισκόνταν στὴν Πρέβεζα⁶), ὅλοι δὲ οἱ σύντροφοι ἦταν λευκαδίτες.

Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τοῦ ἀρχείου, θὰ μπορούσαμε ἀκόμη νὰ διακρί-
νουμε δύο ἐπιμέρους ὁμάδες συντροφῶν σὲ καθεμία ἀπὸ τὶς παραπάνω
κατηγορίες. Ἔτσι λοιπὸν, ἀπὸ τὶς 25 συντροφίες τοῦ χερσαίου ἐμπορίου,
οἱ 20 εἶχαν μονίμως ἐγκατεστημένο κέντρο δραστηριότητος (μύλοι, ἐργα-
στήρια, ἐλαιοτριβεῖα κ.λπ.), ἐνῶ τὸ ἀντικείμενο τῶν ὑπολοίπων 5 συνί-
στατο στὴν ἀγορὰ γεωργικῶν προϊόντων ἀπὸ τοὺς ἄμεσους παραγωγούς
καὶ στὴ χοντρικὴ τους μεταπώληση στὴν πόλη. Ὡς πρὸς τὶς συντροφίες
τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου, στὴν πρώτη ὁμάδα μπορούμε νὰ περιλάβουμε
ὄσες ἀπέβλεπαν στὴν ἀπὸ κοινὸ ἐκμετάλλευση ψαροκάικων, ποὺ ἦταν
συνολικὰ 5, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες 4 ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἀγορὰ ἐμπορευμάτων,
τὴ θαλάσσια διαμετακόμιση καὶ τὴ μεταπώλησή τους.

Στὴ συνέχεια, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ σκιαγραφήσουμε, πρῶτα, τὶς
δραστηριότητες τῶν ἀτόμων ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ συμπήξουν μιὰ συντρο-
φία καὶ τὶς οἰκονομικὲς διαστάσεις τῆς συνένωσής τους αὐτῆς· δεῦτερον,
θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐντοπίσουμε τὴν παρουσία τῶν συντροφῶν στὰ
πλαίσια τῆς σύγχρονης ἐντόπιας κοινωνίας· τέλος, θὰ περιγράψουμε τὸν
τρόπο νομικῆς ὀργάνωσης αὐτῶν τῶν συντροφῶν.⁷

5. Ἰνβεντάριο 4 Ἰουν. 1741.

6. Καταχώριση 21 Μαΐου 1740 καὶ συνυποσχετικὸ δαιτησίας 8 Νοεμ. 1742.

7. Εἰδικὴ βιβλιογραφία σχετικὴ μὲ τὸ θέμα μας δὲν βρήκαμε. Ἔτσι, γιὰ μιὰ γενικὴ
ιδέα, βλ. J. Georgelin, *Venise au siècle des lumières*, Paris/La Haye, Mouton, 1978,

Α. Οί οικονομικές συνθήκες για τη δραστηριότητα τών συντροφιών

Μετά την επιβολή της βενετικής κυριαρχίας στη Λευκάδα ο πληθυσμός της συνεχώς αυξανόταν, ενώ ο πανίσχυρος βενετικός στόλος κατάφερε να καταστείλει τις πειρατικές επιδρομές στο νησί που, εκτός από τις καταστροφές στην παραγωγή, δημιουργούσαν κλίμα ανασφάλειας μεταξύ τών κατοίκων. Έτσι, από πρώτη όψη εξασφαλίστηκαν οί αναγκαίες εκείνες συνθήκες για την όμαλή λειτουργία της παραγωγής και την ύπαρξη πλεονάσματος που θά μπορούσε να διακινήθει με τη μορφή εμπορευμάτων. Παρόλ' αυτά, τόσο ή δημοσιονομική πολιτική της Βενετίας με τούς πολυάριθμους φόρους και δασμούς που είχε επιβάλει όσο και ο ανταγωνισμός τών προϊόντων της που προστατεύονταν με μιá σειρά ευεργετικά μέτρα δέν ευνοούσαν την ανάπτυξη του εμπορίου τών ύποτελών σ' αυτήν επαρχιών⁸. Με ποιές λοιπόν διαδικασίες πορίζονταν τ' αναγκαία κεφάλαια όσοι άργότερα επρόκειτο ν' αναπτύξουν έμπορική δραστηριότητα μέσω συντροφιών;

Προσβλέποντας στο σύνολο τών δικαιοπραξιών του άρχείου, οί όποίες άφορούσαν κάθε είδους διακίνηση περιουσιακών στοιχείων (άγοραπωλήσεις, μισθώσεις, δωρεές, διαθήκες κ.λπ.), διαπιστώσαμε ότι, κατά ένα ποσοστό της τάξης του 65 - 70%, τó αντικείμενο αυτών τών δικαιοπραξιών άφορούσε άγαθά του άγροτικού χώρου, δηλαδή άμπέλια, χωράφια κι έλαιόδεντρα. Αυτό τó ποσοστό πρέπει μάλλον να θεωρηθεί ως ύψηλό αν πάρει κανείς ύπόψη του ότι την πελατεία του Γ. Ζαμπέλη άποτελούσαν κυρίως κάτοικοι της πόλης και ότι τά έν λόγω άμπέλια, χωράφια, έλαιόδεντρα βρίσκονταν κι αυτά —όπως ύποδηλώνεται— στα περίχωρα της πόλης. Πράγματι, θά μπορούσαμε να δεχθούμε ότι οί γεωργικές έργασίες προσείλκυαν τόν κύριο όγκο κι αυτού του άστικού πληθυσμού της Λευκάδας. Σημειωτέον ότι τó ύπόλοιπο ποσοστό άφορούσε σπίτια, άστικά κτήματα, έργαστήρια, βάρκες κ.λπ.

Μέσα σ' αυτό τó περιβάλλον μπορούμε ν' άναζητήσουμε και τά άτομα που επρόκειτο άργότερα να συστήσουν συντροφίες. Στις συντροφίες για τις όποιες διαθέτουμε πληροφορίες συμμετείχε ένα σύνολο 80 ατόμων.

1225 σ. Lane F., *Venise and history. The collected papers of Fr. C. Lane*, Baltimore 1966, 560 σ. J. Le Goff, *Marchands et banquiers du Moyen Age*, 5η έκδ., Παρίσι, PUF, 1972, 128 σ. R. Lopez, *La révolution commerciale dans l'Europe médiévale*, μετάφρ. J.- P. De-lumeau, Παρίσι, Aubier Montaigne, 1974, 252 σ. J.- G. da Silva, "Fructification du capital et dynamique sociale dans les sociétés commerciales (XVIe - XVIIIe siècles)", σ. 63 - 132, in: *Troisième conférence internationale d'histoire économique* (Μόναχο 1965), τ. 5, Παρίσι 1974.

8. Βλ. Α. Άνδρεάδης, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Έπτανήσου επί ένετοκρατίας*, Άθήναι, Έστία, 1914, τ. 1, σ. 63 έπ. και τ. 2, σ. 213 - 235. Έπίσης, του ίδιου, «Ο πληθυσμός τών Ιονίων νήσων», *Οικονομική Έλλάς* (13) 8, 27 Μαρτ. 1910, σ. 163.

Θά πρέπει ωστόσο εξαρχής νά ἐπισημάνουμε ὅτι ὅσοι συμμετείχαν σέ συντροφίες γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση ψαροκάικων δὲν ἐμφανίζονται παρὰ μόνο σέ πράξεις σχετικές μὲ τὸ δίκαιο τῶν προσώπων (διαθήκες, πληρεξούσια, σύμφωνα γάμου κ.λπ.), ἔτσι ὥστε νά μὴ γνωρίζουμε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι εἶχαν τὴν ιδιότητα τῶν συντρόφων. Ἀκόμη, ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους 72 συντρόφους, ἐπαρκὴ στοιχεῖα διαθέτουμε μόνο γιὰ τοὺς 35 ἀπὸ αὐτοὺς. Ὅλα αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἄτομα τὰ βρήκαμε νά δραστηριοποιῶνται στὸν ἀγροτικὸ χῶρο πρὶν συνεταιριστοῦν σέ κάποια συντροφία.

Ἔτσι, τοὺς εἶδαμε ν' ἀγοράζουν ἐπανειλημμένως χωράφια, ἀμπέλια ἢ ἐλαιόδεντρα στὰ περίχωρα τῆς πόλης,⁹ ὅχι ὁμως καὶ ἀκίνητα μέσα στὴν πόλη. Βρήκαμε ἐπίσης ἄτομα ποὺ κάποτε εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἐμφύτευση ἀμπελιῶν νά συνεταιρίζονται ἀργότερα σέ μαγαζὶ λιανικῆς πώλησης ἐμπορευμάτων, σέ φοῦρνο κ.λπ.¹⁰ Μερικὲς φορές, οἱ κατοπινοὶ σύντροφοι ἀναλάμβαναν τὴν καλλιέργεια κι ἐκμετάλλευση χωραφιών ἢ ὀχυρελιῶν δυνάμει ἀντίληψης, μέχρι νά τοὺς καταβληθεῖ τὸ χρηματικὸ ποσὸν ποὺ στὸ μεταξὺ εἶχαν παραχωρήσει ὡς δάνειο.¹¹ Ἀλλὰ δὲν ἦταν ἄγνωστο καὶ τὸ φαινόμενο δύο ἄτομα, πρὶν συστήσουν συντροφία γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση ἐργαστηρίου ἢ μύλου, νά ἔχουν ἤδη συνεργαστεῖ σέ διάφορες γωργικὲς ἐργασίες.¹²

Γενικὰ λοιπόν, διαπιστώσαμε ὅτι ὅλοι οἱ σύντροφοι γιὰ τοὺς ὁποίους διαθέτουμε πληροφορίες δραστηριοποιῶνταν στὸν ἀγροτικὸ χῶρο πρὶν συμπήξουν συντροφία. Θά μπορούσαμε ἐπίσης νά πιθανολογήσουμε ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς δραστηριότητες ἀντλοῦσαν κυρίως τὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα ἐπένδυσαν ἀργότερα στὶς συντροφίες τους. Πράγματι, τόσο ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Γ. Ζαμπέλη ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν νοταρίων Ἰω. Γαβαλᾶ καὶ Βιτζ. Γαϊτάνη ποὺ ἐξετάσαμε συμπληρωματικῶς, δὲν ἐπισημάνανε περιπτώσεις ὅπου οἱ μέλλοντες σύντροφοι νά εἶχαν, γιὰ παράδειγμα, ἤδη πούλησει μέρος τῆς περιουσίας τους ἢ δανειστεῖ χρηματικὰ ποσά, γεγονὸς ποὺ θά μπορούσε ἐνδεχομένως ν' ἀποδοθεῖ στὴν προσπάθειά τους γιὰ ἐξεύρεση κεφαλαίων.

9. Ἀγοραπωλήσεις 24 Ἰουν. 1736, 18 Ἰαν. 1738· ἐξόφληση 20 Ἰουν. 1736 κ.λπ. Βλ. ἐπίσης ἀπὸ τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο τοῦ Βιτζ. Γαϊτάνη, τὶς διαδοχικὲς ἀγορὲς χωραφιών 4 καὶ 18 Φεβρ., 23 καὶ 30 Μαρτ., 4 Ἀπρ., 11, 12 καὶ 18 Μαῖου 1735) ἀπὸ ἄτομο ποὺ ἀργότερα συμμετεῖχε σέ συντροφία (συντροφικὴ σύμβαση 10 Αὐγ. 1740 τοῦ ἀρχείου Γ. Ζαμπέλη).

10. Ἐμφυτεύσεις 27 Ἰουν. 1736, 30 Μαρτ. 1740· διανομὴ ἀμπελιοῦ 31 Μαρτ. 1741· λύση συντροφίας 28 Ἰουν. 1740· διαθήκη 28 Ἰουν. 1743.

11. Ἀντίληψεις 17 Ἰαν. 1737, 21 Ἰουν. 1738, 28 Ἰαν. 1740.

12. Συμβιβασμός 3 Ἀπρ. 1736· ἰνβεντάριο 19 Ἰαν. 1740· λιβέλλο 30 Αὐγ. 1737 συντροφ. σύμβαση 23 Φεβρ. 1743.

Ἐξάλλου, φαίνεται ὅτι τὰ ἄτομα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦμαστε ἀκολουθοῦσαν ἐμπορική σταδιοδρομία σὲ πρώτη γενιά, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κατὰ κανόνα δὲν διαδέχονταν κάποιο συγγενικό τους πρόσωπο στὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἐπιχειρήσεώς τους, ἀλλὰ πρῶτοι αὐτοὶ δραστηριοποιούνταν σ' αὐτὸ τὸν τομέα.¹³ Δὲν ἀναφερόμαστε βέβαια καὶ σὲ ὅσους συμμετείχαν διαδοχικὰ σὲ διάφορες συντροφίες. Πράγματι, ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν νοταριακῶν πράξεων προβάλλει ἡ περίπτωση ἑνὸς ἀριθμοῦ συντρόφων ποῦ, ἀφότου εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐμπορεύονται, συνεταιρίζονταν διαδοχικὰ μὲ διαφορετικά πρόσωπα καὶ συχνὰ σὲ διαφορετικῆς μορφῆς δραστηριότητες.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ εἶδους τῶν εἰσφορῶν γιὰ τὴ σύσταση συντροφιδῶν, θὰ μπορούσαμε ἐξαρχῆς νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὸ ὕψος τοῦ κεφαλαίου δὲν καθοριζόταν τόσο σὲ συνάρτηση μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιδιωκόμενης ἐμπορικῆς δραστηριότητος ὅσο μὲ τὴ διαθεσιμότητα περιουσιακῶν ἀξιῶν γιὰ ἐπένδυση. Πρὸς αὐτὴ τὴν ἄποψη συνηγοροῦν, ἀπὸ τὴ μιά, ἡ διαφορὰ ποῦ ὑπῆρχε στὸ κεφάλαιο συντροφιδῶν μὲ τὸν ἴδιο ἐταιρικό σκοπὸ καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μεγάλο ἀριθμὸ συντροφιδῶν μέρος ἢ καὶ ἕνας μόνον ἀπὸ τοὺς συντρόφους εἰσέφεραν σὲ χρῆμα ἢ ἄλλες περιουσιακὲς ἀξίες, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἀρκοῦνταν στὴν παροχὴ προσωπικῆς ἐργασίας. Πάντως, ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποῦ ἡ εἰσφορὰ δὲν συνίστατο σὲ ρευστό, ἡ ἀξία τῆς ἐκτιμῶταν ὥστόσο πάντοτε σὲ χρῆμα.

Ἔτσι, τὸ κεφάλαιο μιᾶς συντροφίας γιὰ τὴν ἀγορὰ σιταριοῦ ἀπὸ τοὺς παραγωγοὺς καὶ τὴ μεταπώλησή του στὴν πόλη, γιὰ παράδειγμα, μπορούσε νὰ κυμαίνεται ἀνάμεσα στὰ 100 καὶ 300 τζεκίνια,¹⁴ ὅπως ὑπῆρξε καὶ περίπτωση ὅπουπραμᾶτεια ἀποτιμήθηκε στὰ 300 τζεκίνια ὅταν συστήθηκε συντροφία σὲ μαγαζὶ λιανικῆς πώλησης γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσή της.¹⁵ Σύμφωνα μὲ μερικὰ παραδείγματα, ἡ εἰσφορὰ κάθε συντρόφου γιὰ τὴν ἐγκατάσταση ἐργαστηρίου ἦταν τῆς τάξης τῶν 20 τζεκ. ἐφόσον ὅλοι εἰσέφεραν σὲ χρῆμα, τὴ στιγμή ποῦ—σχεδὸν ταυτόχρονα—ἡ τιμὴ πώλησης ἑνὸς ἐλαιοτριβεῖου μαζί μὲ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ ἀποτιμήθηκε περίπου 30 τζεκ.¹⁶ Πάντοτε ὡς πρὸς τίς συντροφίες τοῦ χερσαίου ἐγκατεστημένου ἐμπορίου, ἐνῶ τὸ μερίδιο ἑνὸς συντρόφου σὲ μύλο εἶχε ἀποτιμηθεῖ στὰ 63 τζεκ., τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ ἕνας μύλος πουλήθηκε συνολικὰ 36 τζεκ.¹⁷

13. Βλ. ὅμως ἐξαίρεση στὸ συνυποσχετικό διαιτησίας καὶ ἀπόφαση 8 καὶ 13 Νοεμ. 1742.

14. Λύση συντροφίας 16 Μαΐου 1743· διαθήκη 22 Ἰουλ. 1743.

15. Συντροφ. συμβ. 9 Μαρτ. καὶ 15 Δεκ. 1735.

16. Ἀγοραπωλ. 22 Αὐγ. 1739, 10 Δεκ. 1741· διαθήκες 1 Δεκ. 1738, 18 Μαΐου 1741.

17. Ἀγοραπωλ. 26 Ἀπρ. 1741· ἐξόφληση 23 Ἰαν. 1741.

Ειδικά ως προς τις συντροφίες για την εκμετάλλευση μύλων, τὸ μέγεθος τοῦ κεφαλαίου δὲν προσδιοριζόταν ἐκ τῶν προτέρων: οἱ σύντροφοι κατένεμαν μεταξύ τους ὑπὸ τύπο εἰσφορῶν τὸ μίσθωμα ἢ τὴν ἀξία τοῦ ἐδάφους γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ μύλου, τὴν ἀπαιτούμενη ἐργασία οἰκοδόμησης, τὰ ἐργαλεῖα γιὰ τὴ λειτουργία του καὶ ἄλλα τυχόν ἐξοδα μέχρι τὴν ἀποπεράτωση τοῦ μύλου, ἐκτιμώντας σὲ χρήμα τὴν εἰσφορὰ καθενὸς καὶ προβλέποντας τὸ ἐνδεχόμενο συμπληρωματικῶν εἰσφορῶν.¹⁸ Ὡς πρὸς τὶς συντροφίες γιὰ τὴν εκμετάλλευση ψαροκάικων, τὰ παραδείγματα ποὺ διαθέτουμε μαρτυροῦν διαφορετικὴ διαδικασία γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ κεφαλαίου. Ἔτσι, στὴν ἀρχὴ ἐκτιμοῦσαν τὴν ἀξία τοῦ σκάφους ποὺ εἰσέφερε ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους καὶ στὴ συνέχεια διαιροῦσαν αὐτὴ τὴν τιμὴ σὲ μερίδια: ὁ σύντροφος ποὺ ἀναλάμβανε νὰ κυβερνάει τὸ σκάφος ὀφείλε νὰ ἐργάζεται δωρεάν, μέχρι νὰ καλυφθεῖ ἡ ἀξία τοῦ μεριδίου του στὸ κεφάλαιο.¹⁹ Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ τὶς συντροφίες ἀγορᾶς, θαλάσσιας διαμετακόμισης καὶ μεταπώλησης πρᾶματιδῶν, ὅλοι εἰσέφεραν σὲ χρήμα. Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος ὥστόσο τοῦ κεφαλαίου τους, ὑπῆρχε μία κλιμάκωση ἀνάμεσα σὲ 20 τζεκ. γιὰ τὸ ἐμπόριο μὲ τὰ γειτονικὰ νησιά καὶ σὲ 323 τζεκ. γιὰ τὸ ἐμπόριο μὲ τὶς πόλεις τοῦ «Πουνέντε», σύμφωνα μὲ τὰ παραδείγματα μας.²⁰

Ποιὸ ἦταν ὅμως τὸ κοινωνικὸ ἀντίστοιχο ὅλων τῶν παραπάνω οἰκονομικῶν μεγεθῶν ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ἔναντι ποιῶν ἀγαθῶν τὰ ἄτομα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν προτίμησαν νὰ ἐπενδύσουν τὶς περιουσίες τους σὲ ἐμπορικὲς δραστηριότητες; Θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφέρουμε μερικὲς τιμὲς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς: ἕνα σχετικὰ μεγάλο σπῆτι στὴν πόλιν ἀγοραζόταν γύρω στὰ 40 - 45 τζεκ., ἐνῶ ἡ τιμὴ ἐνὸς καινούριου ἀμπελιοῦ στὰ περὶχωρὰ τῆς πόλης κυμαίνονταν γύρω στὰ 25 τζεκ. καὶ μιᾶς ἐλιάς στὴν ἴδια περιοχὴ 1,5 - 2 τζεκ. ἡ τιμὴ ἐνὸς βουβαλόπετσου ἦταν περίπου 3 τζεκ.²¹ Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ξέρουμε ὅτι μία βάρκα πουλήθηκε 10 τζεκ. ἢ ὅτι ἡ μέση τιμὴ ἐνὸς ψαροκάικου κυμαίνονταν γύρω στὰ 45 τζεκ.²²

Εἶναι βέβαια ἀλήθεια ὅτι διαμέσου τῶν νοταριακῶν πράξεων δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ κατανοήσουμε τὶς ἰδιαίτερες ἐκείνες συνθήκες μέσα στίς ὁποῖες πραγματοποιοῦνταν ἡ διακίνηση τῶν διαφόρων ἀντικειμένων, καί,

18. Συντροφ. συμβ. 2 Δεκ. 1739, 6 Ἰουν. 1742· καταχώριση 23 Φεβρ. 1743 κ.λπ.

19. Συντρ. σύμβ. 7 Αὐγ. 1740· συμβ. ναυτολόγησης 4 Φεβρ. 1740 κ.λπ.

20. Κωδῖκελλο 15 Ἰουλ. 1737 συντροφ. συμβ. 5 Αὐγ. 1739, 10 Αὐγ. 1740, 7 Μαρτ. 1742.

21. Βλ. γιὰ παράδειγμα ἀγοραπῶλ 20 Ὀκτ. 1735, 5 Ἰαν. καὶ 6 Αὐγ. 1736, 31 Ἰαν. καὶ 14 Δεκ. 1738· πληρεξούσιο 23 Αὐγ. 1736.

22. Καταχώρ. 12 Νοεμ. 1742· συντρ. σύμβ. 7 Αὐγ. 1740· ἀγοραπῶλ. 22 Σεπτ. 1738.

κατά συνέπεια, δέν μπορούμε παρά νά πιθανολογήσουμε τήν οίκονομική ἀντιστοιχία τῶν ἀγαθῶν ἐκείνη τήν ἐποχή. Ἀπ' ὅσα ὁμως προαναφέρθηκαν, θά μπορούσαμε τουλάχιστον νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ διαδικασία σχηματισμοῦ τοῦ κεφαλαίου ἀποτελοῦσε μιὰ προσπάθεια ἄρκετά δύσκολη γιά τοὺς συντρόφους. Ἔτσι, τοὺς βρήκαμε νά δραστηριοποιοῦνται στὸν —πιὸ ἀσφαλὴ γι' αὐτοὺς— ἄγροτικό χῶρο ἀπ' ὅπου θά μπορούσαν ν' ἀντλήσουν εἰσοδήματα· εἶδαμε ἀκόμη ὅτι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δέν ἦταν σὲ θέση νά εἰσφέρουν παρὰ τὴν προσωπικὴ τους ἐργασία. Τέλος, ἡ διακύμανση στὶς ποσότητες κεφαλαίων συντροφῶν μὲ τὸν ἴδιο ἐμπορικὸ σκοπὸ ἐνισχύει τὴν παραπάνω ἄποψη.

Β. Ἡ παρουσία τῶν συντροφῶν στὴν ἐντόπια κοινωνία

Θά μπορούσαμε τώρα νά ἐρευνήσουμε πιὸ ἀναλυτικὰ τὴν ταυτότητα τῶν 34 συντροφῶν ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν καὶ νά σκιαγραφήσουμε τὴ θέση τους στὸν κοινωνικὸ χῶρο τῆς Λευκάδας κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο ποὺ προαναφέραμε.

α) *Συντροφίες τοῦ χειραίου ἐμπορίου.* Στὶς 20 συντροφίες αὐτῆς τῆς κατηγορίας μὲ μονίμως ἐγκατεστημένο κέντρο δραστηριότητας, ὑπῆρχαν 5 ἀνεμόμυλοι, 3 μαγαζιά λιανικῆς πώλησης ἐμπορευμάτων,²³ 2 ἐλαιοτριβεῖα, 2 ἐργαστήρια σιδηρουργίας, 2 ἐργαστήρια κατεργασίας κτηνοτροφικῶν προϊόντων, 1 ὑφαντουργεῖο, 1 φούρνος, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες 4 ἀναφέρονταν μὲ τὴ γενικὴ ὀνομασία «συντροφίες σὲ ἐργαστήρια», χωρὶς ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἀρχείου νά προσδιορίζεται τὸ ἀντικείμενό τους. Ἡ παραπάνω ὁμάδα συντροφῶν ἀποτελοῦσε τὸ 59% τοῦ συνόλου τῶν 34 συντροφῶν γιά τίς ὁποῖες διαθέτουμε στοιχεῖα καὶ σὲ αὐτὲς συμμετεῖχαν 42 συνολικά σύντροφοι, κατὰ μέσο ὄρο δηλαδὴ 2 σύντροφοι ἢ καὶ 3 σὲ καθεμία.

Ὡς πρὸς τὴ διαχείριση τῶν συμφερόντων τῆς συντροφίας καὶ τὴν ἐπιδίωξη τοῦ ἐταιρικοῦ σκοποῦ, διαγράφονταν δύο ἐνδεχόμενα ἀπὸ τὴ συμφωνία σύστασής της: εἴτε οἱ σύντροφοι ἀναλάμβαναν ἀπὸ κοινοῦ τίς ἀναγκαῖες ἐργασίες γιά τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητας εἴτε τίς κατένεμαν μετὰξὺ τους.

Στὴν πρώτη περίπτωση ἔχουμε τὸ παράδειγμα ἐργαστηρίων, ὅπου οἱ σύντροφοι εἶχαν ἀποφασίσει νά ἐνεργοῦν ἀπὸ κοινοῦ. Ὅταν μάλιστα κάποτε ἕνας σύντροφος παρέβη αὐτὴ τὴ συμφωνία καὶ προέβη σὲ ἀγορὰ χωρὶς τὴ

23. Προτιμήσαμε αὐτὴ τὴν ἐκφραση γιά νά χαρακτηρίσουμε αὐτὸ ποὺ στοῦ κείμενο τῶν νοταριακῶν πράξεων ἀποκαλεῖται «ἐργαστήρι μαρτζεργιό» (*mercerie*) καὶ ποῦ, κατὰ λέξη, θά ἔπρεπε νά μεταφραστεῖ ὡς ψιλικατζίδικο — μία σύγχρονη ὀνομασία δηλαδὴ ποὺ δέν θ' ἀνταποκρινόταν στὴν ὑποδηλούμενη πραγματικότητα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

συγκατάνευση του συντρόφου του, τότε ο τελευταίος κατάγγειλε τη συντροφία τους και άνθεσαν σε «κριτές αρμπίτρους» το διακανονισμό της διαφοράς τους.²⁴ Στη δεύτερη περίπτωση, εκτός από το παράδειγμα μύλων όπου (όπως προαναφέραμε) κατανέμονταν οι εργασίες για την οικοδόμηση και λειτουργία τους, οι νοταριακές πράξεις μαρτυρούν και για τη λειτουργία συντροφιών σε μαγαζιά λιανικής πώλησης εμπορευμάτων: ο ένας από τους συντρόφους αναλάμβανε να εισφέρει στο μαγαζί το σύνολο των εμπορευμάτων προς πώληση και να ασχολείται συνεχώς με την προμήθεια πραγμάτων για το μαγαζί, ενώ οι άλλοι δύο όφειλαν «να μένουν στο εργαστήριο και να πουλούν το πράγμα όπου έχουν ενδυμένο».²⁵ Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, προβλεπόταν σχετικά «να μην ήμπορη ο ένας ποτέ να κάνει τίποτε χωρίς την γνώμη του άλλου», πράγμα που σημαίνει ότι όλοι θεωρούνταν ως δραστηριοποιημένοι στις υποθέσεις της συντροφίας.

Όσο για τις 5 συντροφίες που απέβλεπαν στην αγορά γεωργικών προϊόντων από τους παραγωγούς και στη μεταπώλησή τους στην πόλη, αντικείμενο της εμπορίας τους ήταν το σιτάρι και το λάδι. Η συνοχή αυτών των συντροφιών θα πρέπει να ήταν αρκετά χαλαρή εφόσον δραστηριοποιούνταν ουσιαστικά κάθε χρόνο την εποχή μετά τη σοδειά των παραπάνω προϊόντων. Αυτό άλλωστε μαρτυρεί και το παράδειγμα μιάς συντροφίας σιταριού που διαλύθηκε στά μέσα του 1743, αφού υπήρχε ήδη «από το 1732, του Αυγούστου και Σεπτεμβρίου ταίς ημέραις».²⁶ Σ' αυτές συμμετείχαν συνολικά 11 άτομα.

β) *Συντροφίες του θαλασσίου εμπορίου*. Σύμφωνα με τα δεδομένα του αρχείου, δραστηριότητα που εκτυλισσόταν άμιγώς στο θαλάσσιο χώρο ασκούσαν μόνο οι 5 συντροφίες για την εκμετάλλευση ψαροκαίκων, στις οποίες συμμετείχαν 8 άτομα.²⁷ Σε καθεμιά από αυτές τις συντροφίες συμμετείχαν δύο άτομα, όπου ο ένας εισέφερε «μίαν τράταν και την φελουκούλαν όλην αρματωμένην, με όλα της τα χρειαζούμενα δια την τέχνην την αλιευτικήν» και ο άλλος αναλάμβανε «να δουλεύη καλά και αναμπιστευμένα την τράταν». Εφόσον λοιπόν οι εν λόγω συντροφίες είχαν αυτή τη μορφή, όφειλουμε να επισημάνουμε το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό των συντρόφων οι οποίοι εργάζονταν αποκλειστικώς στη θάλασσα και που τους υπολογίσαμε σε 5 ή 7% επί του συνόλου των 72 συντρόφων των οποίων γνωρίζουμε το χώρο δραστηριότητας. Το γεγονός είναι αξιοσημείωτο αν αναλογιστεί κανείς ότι πρόκειται για τη δραστηριότητα των

24. Βλ. συνοπσχ. διαιτ. και απόφαση διαιτ. 12 και 13 Φεβρ. 1736.

25. Συντροφ. συμβάσεις 9 Μαρτ. και 15 Δεκ. 1735, 6 'Ιουν. 1742 κ.λπ.

26. Βλ. λύση συντροφίας 16 Μαΐου 1743.

27. Ένας από τους συντρόφους συνεταιρίστηκε τρεις φορές διαδοχικά (συντρ. σύμβ. 7 Αύγ. 1740· σύμβ. ναυτολόγ. 4 Φεβρ. 1740· αγοραπωλ. 19 'Ιουλ. 1742).

κατοίκων ἐνὸς νησιοῦ. Δὲν θὰ ἔπρεπε ὥστόσο νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἄσχετο μὲ τὴν ἐκ παραλλήλου διεξαγωγὴ τῆς ἀλιείας ἀπὸ τὰ δύο ἰχθυοτροφεῖα τῆς περιοχῆς, ποὺ δὲν ἄφηνε μεγάλο πεδίο δράσης στοὺς μεμονωμένους ψαράδες. Ἴσως λοιπὸν ἐπειδὴ ἀπαιτοῦνταν ἰδιαίτερες ἱκανότητες ἀπὸ μέρους τοῦ καπετάνιου τῶν ἀλιευτικῶν σκαφῶν ὥστε νὰ ὑποσκελιστεῖ ὁ ἐμπορικὸς κίνδυνος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ φυσικὸς κίνδυνος τῆς θάλασσας, ἴσως λοιπὸν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὰ συμβαλλόμενα μέρη συμφωνοῦσαν ν' ἀπολαμβάνει ὁ καπετάνιος τὰ 2/3 τῶν κερδῶν—«ἕνα μερδικὸ ξέχωρα διὰ τὸ карабокруάτο του, κατὰ τὸ συνήθειον καὶ τῶν ἄλλων τρατῶν τοῦ τόπου»— ἐνῶ ἀντιθέτως συμφωνοῦσαν «ὅ,τι ζημία γίνῃ νὰ ἀγροικῇται ἐν τῷ μέσῳ τους».

Στὶς 4 συντροφίαι γιὰ τὴν ἀγορά, θαλάσσια διαμετακόμιση καὶ μεταπώλησηπραματειῶν συμμετεῖχαν 11 ἄτομα, δύο ἢ τρεῖς δηλαδὴ σὲ καθεμία ἀπὸ αὐτές. Στὶς 3 ἀπὸ αὐτὲς προβλεπόταν ἡ ἀγορὰ καὶ συγκέντρωση στὴ Λευκάδαπραματειῶν ἀπὸ δέρματα, πρινοκόκκι καὶ σφουγγάρια, ἀντιστοιχῶς. Στὴ συνέχεια, εἴτε ἀπὸ κοινοῦ εἴτε ἕνας ἀπ' ὅλους, οἱ σύντροφοι προβλεπόταν νὰ ταξιδέψουν γιὰ νὰ πουλήσουν τὴνπραμάτεια τους: γενικὰ στὸν «Πουνέντε» ὡς πρὸς τὰ σφουγγάρια· εἰδικὰ στὴ Βενετία ὡς πρὸς τὸ πρινοκόκκι· καὶ ὡς πρὸς τὰ δέρματα ἐκεῖ ὅπου θὰ ἔκριναν συμφέρον νὰ ταξιδέψει ὁ ἐξουσιοδοτημένος σύντροφος. Ὡς πρὸς τὴν τελευταία περίπτωση, γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἐν λόγω σύντροφος τελικὰ ταξίδεψε στὴ Μεσσηνί τῆς Σικελίας, ἀπ' ὅπου κι ἔφερε τὸ μικρόβιο τοῦ λοιμοῦ στὴ Λευκάδα.²⁸ Τέλος, μὲ τὰ χρήματα ἀπὸ αὐτὲς τὶς πωλήσεις, στὶς δύο ἀπὸ τὶς τρεῖς περιπτώσεις, προβλεπόταν ἡ ἀγορὰ εἴτε «κασονιῶν»(;) ἀπὸ τὴ Μπρέσια εἴτε ἄλλων εἰδῶν, ἡ εἴσαγωγή καὶ μεταπώλησή τους στὴ Λευκάδα.²⁹ Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὸ ἐμπόριο λοιπὸν γινόταν ἀποκλειστικῶς μὲ τὶς ἰταλικὲς πόλεις.

Ἡ τέταρτη ἀπὸ εἰς συντροφίαι αὐτῆς τῆς ομάδας ἀφοροῦσε τὴν ἀγορὰ λαδιοῦ ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ τὴ μεταπώλησή του στὴ Λευκάδα. Κι αὐτό, ἐνῶ ξέρουμε ὅτι ἡ Λευκάδα εἶχε μεγάλη ἐλαιοπαραγωγή, τόση ὥστε νὰ γίνεταὶ κι ἐξαγωγή πρὸς τὴ Βενετία. Τελικὰ, ἂν καὶ τὸ ταξίδι στὴν Κεφαλονιά ἔγινε ἥδη τὸ Νοέμβρη τοῦ 1736, τὸ λάδι βρισκόταν ἀκόμη ἀπούλητο στὴν ἀποθήκη ἐνὸς ἀπὸ τοὺς συντρόφους τὸν Ἰούλη τοῦ 1737.³⁰

Σὲ καμία ἀπὸ τὶς παραπάνω περιπτώσεις δὲν καθοριζόταν ἡ ποσότητα τῆς πρὸς ἐμπορίαπραμάτειας ἐκ τῶν προτέρων. Σὲ ὅλες ὅμως τὶς περιπτώσεις καθοριζόταν τὸ διατιθέμενο κεφάλαιο γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς συντροφικῆς δραστηριότητος: 323 τζεκ. γιὰ τὸ πρινοκόκκι, 150 τζεκ. γιὰ τὰ δέρ-

28. Διαθήκη 31 Ὀκτ. 1742.

29. Συντρ. συμβ. 5 Αὐγ. 1739, 10 Αὐγ. 1740.

30. Κωδικέλλο 15 Ἰουλ. 1737.

ματα, 84 τζεκ. για τα σφουγγάρια, 20 τζεκ. για την εισαγωγή λαδιού από την Κεφαλονιά. Πράγματι η διαθεσιμότητα κεφαλαίων μοιάζει να ήταν το κύριο πρόβλημα, αλλά και το κίνητρο για τη σύσταση και δραστηριοποίηση αυτού του είδους συντροφιών — με ευκαιριακό λίγο ως πολύ χαρακτήρα, εφόσον δεν είδαμε πουθενά τα ίδια πρόσωπα να επαναλαμβάνουν από κοινού την ίδια μορφή δραστηριότητα.

Με βάση πάντα τα δεδομένα του αρχείου μας, η πρώτη παρατήρηση που θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε είναι σχετική με το αντικείμενο της εμπορικής δραστηριότητας των συντροφιών. Πριν όμως, θα παραμερίσουμε προσωρινά τις συντροφίες αγοράς, διαμετακόμισης και μεταπώλησηςπραματειών, και θα περιοριστούμε σ' εκείνες που συστήθηκαν με την πρόθεση να ασκήσουν εμπορική δραστηριότητα σε μονιμότερη βάση. Ός προς τις συντροφίες αυτές (του χερσαίου εμπορίου) παρατηρούμε ότι, εκτός ίσως από τα εργαστήρια σιδηρουργίας ή το υφαντουργείο, το αντικείμενο δράσης τους συνίστατο στην πρωτογενή κατεργασία γεωργικών προϊόντων από τους μύλους, τα έλαιотριβεία και τα λοιπά εργαστήρια, ενώ δεν έτιθετο θέμα κατεργασίας για τα μαγαζιά λιανικής πώλησης έμπορευμάτων, όπως είναι προφανές. Ακόμη, όπως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε αλλά και όπως μαρτυρούν διάφορα στοιχεία από τις νοταριακές πράξεις, η λειτουργία αυτών των συντροφιών δεν απαιτούσε την ύπαρξη ενός σύνθετου μηχανικού έξοπλισμού, καθώς απέβλεπαν μάλλον στην ικανοποίηση στοιχειωδών καταναλωτικών αναγκών του εντόπιου πληθυσμού.

Αντιθέτως, αν ρίξουμε μιὰ ματιά στις διαθήκες, ίνβεντάρια, προικοσύμφωνα και άλλες πράξεις του αρχείου, όπου περιγράφεται ή περιουσία μεγάλου μέρους του λευκαδίτικου πληθυσμού, θα διαγνώσουμε την ύπαρξη μιὰς μεγάλης ποικιλίας αντικειμένων των οποίων η κατασκευή απαιτούσε περιπλοκότερη διαδικασία κατεργασίας, όπως πολυάριθμα είδη επίπλωσης κι ένδυμασίας, ακόμη και είδη πολυτελείας, όπως διαφόρων ειδών κοσμήματα. Προφανώς το έμπόριο αυτών των ειδών δεν ήταν άγνωστο στην εντόπια κοινωνία, με τη διαφορά ότι δεν το εξυπηρετούσαν οι υπάρχουσες εκεί συντροφίες κατασκευής προϊόντων.

Από την άλλη ωστόσο, τα παραδείγματα συντροφιών που έκτελούσαν το εξαγωγικό έμπόριο με τις Ιταλικές πόλεις, έστω κι ελάχιστα, δεν παύουν να είναι ένδεικτικά λόγω του αντικειμένου αυτής της εμπορίας: δέρματα, πρινοκόκκι, σφουγγάρια πουλιούνταν στις Ιταλικές πόλεις και όχι, για παράδειγμα, λάδι ή άλλα αγροτικά προϊόντα που παρήγε το νησί σε άφθονία. Η εξέγηση του φαινομένου αυτού πρέπει να αναζητηθεί στο χαρακτήρα και τις προτιμήσεις της αγοράς των Ιταλικών πόλεων. Έπειδή τα προϊόντα αυτά ήταν αδύνατο να τα κατεργαστούν τα εργαστήρια της Λευ-

κάδας—όπου και η αγορά δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλη—εξάγονταν ως πρώτες ύλες στις διάφορες ιταλικές πόλεις, όπου οι εκεί υπάρχουσες βιοτεχνίες θα μπορούσαν να τὰ κατεργαστούν ώστε να εξυπηρετήσουν σχετικά προηγμένες καταναλωτικές απαιτήσεις. Ίσως μάλιστα, υπό τη νέα τους αυτή μορφή, τὰ εμπορεύματα αὐτὰ νὰ ἐπανεισάγονταν στη Λευκάδα.

Ἀκόμη, ἀποβλέποντας στὸν ἐταιρικό σκοπὸ αὐτῶν τῶν συντροφιῶν, θὰ μπορούσαμε νὰ κρίνουμε κατὰ πόσο ἡ ἐμπορική δραστηριότητα εἶχε ἤδη παγιωθεῖ στὴν ἐντόπια κοινωνία, σύμφωνα πάντοτε μὲ ὅσα στοιχεῖα μᾶς προσφέρει τὸ ἀρχεῖο τοῦ Γ. Ζαμπέλη. Καταρχὴ βέβαια θὰ πρέπει νὰ παραμερίσουμε τὶς 9 συντροφίες ποὺ ἀσχολοῦνταν εἴτε μὲ τὴν ἀγορὰ γεωργικῶν προϊόντων ἀπὸ τοὺς παραγωγοὺς καὶ τὴ μεταπώλησή τους στὴν πόλη εἴτε μὲ τὴν ἀγορὰ, θαλάσσια διαμετακόμιση καὶ μεταπώληση πραγμάτων, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ δραστηριότητά τους δὲν συνίστατο στὴν παραγωγή ἐμπορευσιμῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ στὴ διαμεσολάβηση ἀνάμεσα στοὺς παραγωγοὺς καὶ στὴν ἀγορὰ. Ἔτσι, ὅπως ἄλλωστε προαναφέραμε, ἡ ἐμπορική τους δραστηριότητα ἦταν πρόσκαιρη, ἐξαρτιόταν κυρίως ἀπὸ τὴ διαθεσιμότητα κεφαλαίου καὶ ἀπέβλεπε στὴ βραχυπρόθεσμη ἀποδοτικότητα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου. Ἀλλὰ σὲ βραχυπρόθεσμη ἀποδοτικότητα τοῦ ἐπενδυμένου κεφαλαίου ἀπέβλεπαν, στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, καὶ οἱ ὑπόλοιπες 25 συντροφίες: τόσο οἱ 5 συντροφίες γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση ψαροκαίκων ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ συλλογὴ μιᾶς πρώτης ὕλης (ψάρια), ὅσο καὶ τὰ 3 μαγαζιά λιανικῆς πώλησης ἐμπορευμάτων ποὺ ὑπῆρχαν ὅσο χρειάζοταν γιὰ νὰ πωληθεῖ ἡ ἤδη ἀγορασμένη πραγμάτεια, ἀλλὰ καὶ οἱ μύλοι, τὰ ἐλαιοτριβεῖα κ.λπ. Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ σύντροφοι, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἀντιμετώπιζαν πάντοτε τὸ ἐνδεχόμενο τῆς ἐπιστροφῆς τους στὸ χῶρο τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Σχετικὸς ἄλλωστε μὲ αὐτὴ τὴν ὑπόθεση εἶναι καὶ ὁ πραγματικὸς χρόνος διάρκειας τῶν 25 αὐτῶν συντροφιῶν. Ἔτσι, ἀπὸ τὶς 8 συντροφίες γιὰ τὶς ὁποῖες γνωρίζουμε τὸ χρονικὸ σημεῖο ἐναρξῆς καὶ παύσης τῆς λειτουργίας τους, οἱ 6 διαλύθηκαν πρὶν ἀπὸ τὸν προβλεπόμενο ἀπὸ τὴν ἐταιρική σύμβαση χρόνο. Ἀλλωστε, ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἀρχείου, δὲν προκύπτει τάση γιὰ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συντροφιῶν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου: στὰ 1734 ὑπῆρχαν ἤδη 3 συντροφίες, ἐνῶ στὰ μέσα Ἰουλίου 1743 φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν 4 συντροφίες. Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης ν' ἀναφέρουμε ὅτι, κάθε χρόνο καὶ γιὰ μία περίοδο 7 χρόνων, κατὰ μέσο ὄρο πραγματοποιοῦνταν 2 συστάσεις συντροφιῶν ἔναντι 3 διαλύσεων ἀντιστοίχως.

Τὸ δεῖγμα ποὺ χρησιμοποιοῦμε εἶναι βεβαίως ἐξαιρετικὰ περιορισμένο γιὰ τὴ συναγωγή ἀσφαλῶν συμπερασμάτων. Ὡστόσο, θὰ μπορούσαμε ὅπωςδήποτε νὰ διαβεβαιώσουμε ὅτι δὲν βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ ἀνθηση

της εμπορικής δραστηριότητας στη Λευκάδα κατά τη χρονική περίοδο που μάς ενδιαφέρει. Τόσο η εξεύρεση κεφαλαίων όσο και η ανάληψη του εμπορικού κινδύνου φαίνεται ότι αποτελούσαν καίρια προβλήματα για όσους ήθελαν να συστήσουν συντροφίες. Η συνηθισμένη λύση για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων συνίστατο στη συνένωση κεφαλαίου και προσωπικής εργασίας ή ιδιαίτερων ικανοτήτων των ατόμων. Με αυτή την έννοια, βρήκαμε άτομα που εισέφεραν το σύνολο ή σχεδόν τηςπραμάτειας σε μαγαζιά λιανικής πώλησης, καθώς και χήρες που εισέφεραν ψαροκάικα ή μύλους στις αντίστοιχες συντροφίες, χωρίς περαιτέρω παραγωγική δράση μέσα σε αυτές.³¹ Αντιθέτως, παρά την ποιοτική και ποσοτική διαφορά στις εισφορές των συντρόφων και θέλοντας να καταλείμουν τις ένδεχόμενες συνέπειες του εμπορικού κινδύνου, ή συμμετοχή τόσο σε κέρδη όσο και σε ζημίες προβλεπόταν πάντοτε σε ίσα μέρη, με την εξαίρεση των συντροφιών σε ψαροκάικα, όπως προαναφέραμε.

Είδαμε λοιπόν ότι η σφαίρα της εμπορικής δραστηριότητας των συντροφιών ήταν στενά συνδεμένη με τον αγροτικό χώρο. Αλλά και σε καθένα χωριστά από τους συντρόφους, ο αγροτικός χώρος μοιάζει να παρέμενε πάντοτε οικείος.

Αξίζει να διερευνήσουμε τη δραστηριότητα που ανέπτυξε καθένας από τους συντρόφους κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου που μάς ενδιαφέρει, έξω από τα πλαίσια της συντροφιάς της οποίας ήταν μέλος. Προς το σκοπό αυτό αναζητήσαμε πληροφορίες και στις νοταριακές πράξεις του Ίω. Γαβαλά, που συντάσσονταν συγχρόνως με αυτές του Γ. Ζαμπέλη.

Πιο ειδικά, μάς απασχολεί η δραστηριότητα 80 συνολικά συντρόφων που με μια όρισμένη ιδιότητα συνέβαλαν στη σύνταξη των νοταριακών πράξεων του Γ. Ζαμπέλη. Από το συνολικό αυτό αριθμό, οι 5 ήταν γυναίκες: οι 2 είχαν την κυριότητα κτημάτων όπου η συντροφία στην οποία συμμετείχαν έμελλε να άνεγειρεί μύλο, ή μία είχε στην κυριότητά της το 1/3 ενός ελαιοτριβείου και οι άλλες 2 διέθεταν την κυριότητα ψαροκάικων τα οποία ήθελαν να εκμεταλλευτούν συνάπτοντας συντροφίες με άλλους.³² Και οι 5 είχαν το δικαίωμα ν' ασκούν το εμπόριο «ως χήρες ελεύθερες όπου ήταν», μπορούμε δε να πιθανολογήσουμε ότι απέκτησαν τα παραπάνω αγαθά από κληρονομία. Έν πάση περιπτώσει, δέν προκύπτει από τη μελέτη των νοταριακών πράξεων ότι είχαν κάποια παραγω-

31. Συντροφ. συμβ. 6 'Ιουν. 1742, 23 Φεβρ. 1743· καταχώρ. 21 Μαΐου 1740· αγοραπωλ. 19 'Ιουλ. 1742.

32. Διαθ. 22 'Απρ. 1738· αγοραπωλ. 10 Δεκ. 1741, 19 'Ιουλ. 1742· καταχ. 21 Μαΐου. 1740· συντρ. συμβ. 6 'Ιουν. 1742, 23 Φεβρ. 1743.

γικὴ δραστηριότητα εἶτε στὰ πλαίσια τῆς συντροφίας τους εἶτε ἔξω ἀπὸ αὐτή.

Ἀπὸ τοὺς 72 ἄντρες συντρόφους ποὺ γνωρίζουμε τὸ ἀντικείμενο δραστηριότητάς τῆς συντροφίας τους, συναντήσαμε συχνὰ τὸ ἴδιο ἄτομο νὰ συνεταιρίζεται διαδοχικὰ μὲ ἄλλους σὲ διάφορες συντροφίες καὶ μὲ διαφορετικὸ ἀντικείμενο. Ποτὲ ὅμως κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς δὲν συμμετεῖχε σὲ συντροφίες γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἀλυκῶν, τῶν ἰχθυοτροφείων ἢ τῶν δημοσίων προσόδων. Ἐπίσης, σὲ αὐτὲς τους τίς μετακινήσεις οἱ σύντροφοι δὲν μετέβαλλαν ριζικὰ τὸν τομέα τῆς δραστηριότητάς τους, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι, ἀφοῦ εἶχαν ἤδη ἐξασκήσει τὸ χερσαῖο ἢ τὸ θαλάσσιο ἐμπόριο συνέχιζαν κατὰ κανόνα νὰ δραστηριοποιοῦνται στὸν ἴδιο χῶρο.³³

Τὰ μέλη τῶν συντροφιῶν γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση ψαροκάικων, σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, συμμετεῖχαν διαδοχικὰ καὶ σὲ ἄλλες συντροφίες, ποὺ εἶχαν ὅμως πάντοτε τὸ ἴδιο ἀντικείμενο ἀπασχόλησης.³⁴ ἄλλὰ καὶ γενικά, ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἀρχείου προκύπτει ὅτι δὲν ἐπιδείκνυναν καμιά δραστηριότητα πέρα ἀπὸ τὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν συντροφιῶν. Ἀντιθέτως, ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο κάποιος σύντροφος τοῦ χερσαίου ἐμπορίου νὰ ἐπενδύει κάποια συγκεκριμένη στιγμή στὴν ἀγορά, θαλάσσια διαμετακόμιση καὶ μεταπώλησηπραματειῶν.³⁵ Ὁ χρόνος αὐτῆς τῆς ἐνέργειας μπορούσε νὰ εἶναι πρὶν, συγχρόνως ἢ μετὰ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἄλλης συντροφίας τοῦ χερσαίου ἐμπορίου ὅπου ἤδη συμμετεῖχε. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι τὸ εἶδος αὐτῶν τῶνπραματειῶν, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, δὲν εἶχε καμιά σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο δραστηριότητάς τῶν συντροφιῶν στὶς ὁποῖες ἐκ παραλλήλου συμμετεῖχαν τὰ ἐν λόγω πρόσωπα. Μὲ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς νομίζω ὅτι ἐνισχύεται ἡ ὑπόθεση ὅτι βασικὸς στόχος τῶν συντρόφων δὲν ἦταν τόσο ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς κανονικῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητάς ὅσο ἡ βραχυπρόθεσμη πραγματοποίηση κέρδους.

Ἀλλὰ αὐτὲς δὲν ἦταν οἱ μόνες δραστηριότητες στὶς ὁποῖες συναντοῦμε τοὺς συντρόφους. Ἔτσι, τοὺς βρήκαμε νὰ παίρνουν μέρος στὶς συναλλαγές τοῦ ἀγροτικοῦ χώρου, ἐνῶ συγχρόνως ἦταν μέλη συντροφιῶν καὶ ἀσκοῦσαν ἐμπορικὴ δραστηριότητα: ἀγόραζαν ἀγροτικὰ κτήματα ἢ μίσθωναν χωράφια ἢ καὶ δέχονταν ἐλιές γιὰ ἐξόφληση χρέους πρὸς αὐτοὺς, τὴ στι-

33. Βλ. ἐξαίρεση στὶς διαθήκες 27 Αὐγ. 1737, 1 Δεκ. 1738 καὶ στὰ κωδικοῦλα 4 καὶ 12 Δεκ. 1738, ὅπου σύντροφος σὲ ἐργαστήρι συμμετεῖχε συγχρόνως σὲ θαλάσσια συντροφία.

34. Σύμβ. ναυτολ. 4 Φεβρ. 1740· συντρ. σύμβ. 7 Αὐγ. 1740· ἀγοραπωλ. 19 Ἰουλ. 1742.

35. Πρβλ. συντρ. συμβ. 9 Μαρτ. καὶ 15 Δεκ. 1735 καὶ συντρ. συμβ. 10 Αὐγ. 1740, 7 Μαρτ. 1742· διαθ. 31 Ὀκτ. 1742, 27 Ἰουν. 1743.

γμή που υπήρχε ή συντροφία τους δραστηριοποιημένη.³⁶ Ἀλλὰ καὶ γεωργικὲς ἐργασίες ἀναλάμβαναν οἱ σύντροφοι ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐμπορικὴ τους δράση μέσω τῶν συντροφιδῶν: ἀναλάμβαναν τὴν ἐμφύτευση κάποιου χωραφιοῦ ἢ τὴν καλλιέργεια του ὡς ἀγρολῆπτες ἢ λόγῳ ἀντιχρήσης γιὰ κάποιο δάνειο ποὺ εἶχαν ἤδη παραχωρήσει.³⁷ Θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπισημάνουμε λοιπὸν ὅτι ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότητα δὲν εἶχε ἀπορροφήσει τελείως τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν συντρόφων αὐτῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ δραστηριότητα αὐτῶν τῶν ἀτόμων μετὰ τὴ διάλυση τῶν συντροφιδῶν ὅπου συμμετεῖχαν, ἡ πηγὴ ποὺ χρησιμοποιοῦμε δὲν μᾶς δίνει ἐπαρκὴ στοιχεῖα λόγῳ κυρίως τῆς περιορισμένης χρονικῆς τῆς διάρκειας. Ἐν προκειμένῳ λοιπὸν διαθέτουμε μόνον ἐνδείξεις: ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἀγόρασε ἀμπέλια μετὰ τὴ μεταπώλησηπραμάτων ἀπὸ τὴ συντροφία ὅπου συμμετεῖχε³⁸, δύο πρῶν συντροφοὶ ἀγόρασαν ἐπίσης ἀπὸ κοινοῦ ἀμπέλια καὶ χωράφια λίγῳ μετὰ τὴ διάλυση τοῦ ἐργαστηρίου ποὺ ἐκμεταλλεύονταν συνεταιρικά.³⁹ Ἀλλωστε καὶ οἱ διαθήκες, ἰνβεντάρια κ.λπ. αὐτῶν τῶν προσώπων—ὅπου ὑπάρχουν—μαρτυροῦν ὅτι ἡ περιουσία τους περιλάμβανε σὲ μεγάλο μέρος ἀντικείμενα ἀγροτικοῦ χαρακτήρα.

Μήπως ἄραγε θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι, ξαναρχίζοντας τὶς δραστηριότητές τους οἱ σύντροφοι στὸν ἀγροτικὸ ὥρο, βρίσκονταν καὶ πάλι σ' ἕνα ὥρο πρὸ γνῶριμο καὶ κυρίως πρὸ ἀσφαλῆ γι' αὐτοὺς; Ἄς μὴν ξεχνᾶμε βέβαια—πάντοτε στὰ πλαίσια τῆς σχετικότητας ποὺ ἐπιβάλλει ἡ ἱστορικὴ μας πηγὴ—ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ ἀγροτικὴ οἰκονομία, μ' ἐμφανὴ τὰ ὅρια ποὺ θέτει σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁ οἰκογενειακὸς τῆς χαρακτῆρας στὴ διαδικασία ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα λοιπὸν, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπικαλεστοῦμε τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν ἐντόπια κοινωνία διακινούνταν κυρίως ἀντικείμενα ἀγροτικοῦ χαρακτήρα, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν συντροφιδῶν ἀπέβλεπε εἴτε στὴν πρωτογενὴ κατεργασία γεωργικῶν προϊόντων εἴτε στὴν ἀλιεία, δραστηριότητες δηλαδὴ σὲ μικρὸ βαθμὸ ἐξειδικευμένες. Ἀκόμη, μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι οἱ γεωργικὲς δραστηριότητες συγκέντρωναν τὴν προτίμηση τῶν ἀτόμων, ἀφοῦ μόνον οἱ 11 σύντροφοι ἢ ποσοστὸ 15% εἶχαν ἐπαφὴ μὲ τὴ θάλασσα, εἴτε ψαρεύοντας εἴτε μεταφέροντας πραιμάτιες.

Ἐπίσης, τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συντρόφους, μιὰ ὀρισμένη

36. Ἀγοραπωλ. 23 Μαρτ. 1740. Βλ. ἐπίσης ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ἰ. Γαβαλά μίσθωση ἔργου 2 Φεβρ. 1734· λιβέλλο 11 Ἰαν. 1740· ἐξόφλ. 28 Μαρτ. 1743.

37. Διανομὴ ἀμπελιοῦ 31 Μαρτ 1741· ἐπίμ. ἀγρολ. 30 Ἀπρ. 1738· ἀντιχρήσεις 14 Μαρτ. καὶ 19 Ἀπρ. 1737, 28 Ἰαν. 1740, 1 Μαῖου 1743· δάνεια 21 Ἰουν. 1738, 29 Νοεμ. 1741.

38. Ἀγοραπωλ. 1 Μαρτ. καὶ 28 Ἰουν. 1741.

39. Ἀγοραπωλ. 30 Ἀπρ. 1740, 8 Ἰαν. 1743.

στιγμή, ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἀγορὰ καὶ μεταπώληση πρᾶματιῶν θὰ πρέπει βέβαια νὰ θεωρηθεῖ ὡς δραστηριότητα μὲ καθαρὰ ἐμπορικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ μὲ ἔντονο παρόλ' αὐτὰ τὸ στοιχεῖο τῆς προσωρινότητας. Ἔτσι, φαίνεται ὅτι ὀφείλουμε ν' ἀποδώσουμε τὴν αἰτία σύστασης αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν συντροφιῶν στὴν ἐπιδίωξη τῶν ἀτόμων γιὰ ἄμεση ἀπόδοση τῶν κεφαλαίων τους. Κι ἂς ἐπισημάνουμε τὸ γεγονὸς ὅτι, στίς συντροφίες αὐτὲς καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δεκαετίας πὺ μελετοῦμε, κάθε σύντροφος συνεταιρίστηκε μίᾱ μόνο φορὰ γιὰ τὴν πραγματοποίηση θαλάσσιου ταξιδιοῦ καὶ τὴ μεταφορὰ πρᾶματιῶν — μὲ μίᾱ μόνο ἐξαίρεση σὲ σύνολο 11 ἀτόμων πὺ ἀποτελοῦσαν αὐτὲς τίς συντροφίες.⁴⁰

Γ. Ἡ νομικὴ ὀργάνωση τῶν συντροφιῶν⁴¹

Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 35 συντροφιῶν — πὺ ὅλες τους ἦταν καθαρὰ προσωπικοῦ χαρακτήρα — οἱ 10 συστάθηκαν μὲ νοταριακὴ πράξη τοῦ Γ. Ζαμπέλη ἐνὺ ἡ σύμβαση σύστασης μιᾶς ἄλλης εἶχε τὸν τύπο τοῦ ιδιωτικοῦ ἐγγράφου καὶ τελικὰ καταχωρίστηκε στὸ ἀρχεῖο πὺ ἐξετάζουμε. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ διαπιστώσουμε ὅτι, ἀκολουθώντας σταθερὰ μίᾱ τυπολογία, τὰ συμβαλλόμενα ἄτομα προέβλεπαν καὶ ρύθμιζαν πολλὰ νομικὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τῆς συντροφίας τους, καθορίζοντας τὰ δικαιώματα καὶ τίς ὑποχρεώσεις κάθε συντρόφου στὰ πλαίσια τῆς κοινῆς τους δραστηριότητας. Τέτοια ζητήματα ἦταν : ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ περιγραφή τοῦ ἀντικειμένου τῆς συντροφικῆς τους δραστηριότητας· τὸ ποσὸν καὶ ὁ τρόπος σχηματισμοῦ τοῦ κεφαλαίου τῆς συντροφίας· ὁ χρόνος διάρκειάς της· ἡ κατανομή τῶν ἐργασιῶν διαχείρισης τῶν συντροφικῶν ὑποθέσεων· ἡ συμμετοχὴ καθενὸς σὲ κέρδη καὶ ζημιές· ζητήματα προσωπικῆς εὐθύνης τῶν συντρόφων· ὁ τρόπος ἀπόδειξης τῆς συντροφίας· τέλος, ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ λύση κι ἐκκαθάριση τῆς συντροφίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τύπο τῆς σύμβασης γιὰ τὴ σύσταση συντροφίας, εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ἦταν πάντοτε νοταριακὴ πράξη, ἀλλὰ πολὺ συχνὰ ἦταν ιδιωτικὸ ἐγγραφο συνταγμένο ἀπὸ τοὺς συντρόφους ἢ καὶ δῆλωση ἐνώπιον ἱερέα, ὁ ὁποῖος καὶ συνέτασσε τὸ σχετικὸ ἐγγραφο.⁴²

40. Συντρ. σύμβ. 10 Αὐγ. 1740. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ἰ. Γαβαλά, βλ. συντρ. σύμβ. 9 Νοεμ. 1734.

41. Βλ. κυρίως Λούντζης Ἑρμ., *Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν*, ἀνατύπ., Ἀθήνα, Κάλβος, 1969. Μανὴν Δαν., *Περὶ τῆς ἀστικῆς, ἐμπορικῆς καὶ ποινικῆς τῶν Ἑνετῶν νομοθεσίας*, μετάφρ. Μ. Ἰδρωμένου, Κέρκυρα 1889. Φραγκόπουλος Θ., *Ἢ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἀστικὴ νομοθεσία κατὰ τε τοὺς Ἑνετικὸς νόμους καὶ τὰς ἐν ἰσχύϊ διατάξεις τοῦ Ἰονίου Πολιτικοῦ κώδικος*, Ἀθήνα 1886. Lénv - Bruhl H., *Histoire juridique des sociétés de commerce en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Παρίσι 1938.

42. Διαθήκη 1 Δεκ. 1738· λύση συντροφιῶν 28 Ἰουν. 1740, 16 Μαΐου 1743· καταχώρ. 21 Μαΐου 1740.

1) *Τὸ ἀντικείμενο τῆς συντροφικῆς δραστηριότητος.* Μετὰ τὴν παράθεση τῶν στερεοτύπων σὲ κάθε σύμβαση στοιχείων (τόπος καὶ ἡμερομηνία σύναψης, ὀνοματεπώνυμο τῶν συμβαλλομένων κ.λπ.), τὸ πρῶτο σημεῖο στὸ ὁποῖο ἀναφερόταν κάθε νοταριακὴ πράξις σύστασης μιᾶς συντροφίας ἦταν ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς δραστηριότητάς της. Προκειμένου γιὰ τὶς συντροφίες τοῦ χερσαίου ἐγκατεστημένου ἐμπορίου, στὴ νοταριακὴ πράξις ἀναγραφόταν καταρχὴν ὅτι τὰ συμβαλλόμενα μέρη «μέλλουν νὰ συντροφέψουν εἰς μῦλον» ἢ «εἰς ἐργαστήρι» κ.λπ., χωρὶς νὰ ἐξειδικεύουν περισσότερο τὶς συνθήκες τῆς ἀπὸ κοινοῦ δραστηριότητάς τους, πράγμα ποὺ γινόταν στὴ συνέχεια, ὅταν κατένεμαν μεταξύ τους τὶς ἀναγκαῖες ἐργασίες καὶ τὶς εἰσφορὲς γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἐταιρικοῦ σκοποῦ.⁴³ Ἀντιθέτως, στὶς συντροφίες ἀγορᾶς, θαλάσσιας διαμετακόμισης καὶ μεταπώλησηςπραματειῶν περιγραφόταν λεπτομερέστερα τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος: ὁ τόπος καὶ ὁ τρόπος ἀγορᾶς τῆς πραγμάτειας, ἡ ἀνάθεση τῆς διαμετακόμισής της καὶ ὁ τόπος τῆς μεταπώλησής της.⁴⁴

2) *Ὁ σχηματισμὸς τοῦ κεφαλαίου.* Τὸ κεφάλαιο σχηματιζόταν ἀπὸ κάθε εἶδους εἰσφορὲς ἀπὸ μέρους τῶν συντρόφων, ποὺ ἡ ἀξία τους ὅμως ἦταν πάντοτε ἀποτιμημένη σὲ χρῆμα. Οἱ σύντροφοι τὸ διέκριναν ἀπὸ τὸ ἐνεργητικὸ ἢ παθητικὸ τῆς συντροφίας τους, θεωρώντας το ὡς ἓνα ποσὸν ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ συνεταιρικοῦ τους σκοποῦ καὶ προέβλεπαν «νὰ εὐγάζουν πρῶτα τὸ καπιτόλι καὶ ὕστερα νὰ μοιράζουν τὸ διάφορον ἢ τὴν ζημίαν». Ἐπίσης, τὸ ἐνδεχόμενο συμπληρωματικῶν εἰσφορῶν δὲν ἀποκλειόταν.⁴⁵

3) *Ἡ διάρκεια.* Φυσικὰ δὲν γίνεται λόγος διάρκειας προκειμένου γιὰ τὶς συντροφίες ἀγορᾶς καὶ μεταπώλησης ἐμπορευμάτων, ὅπου ἡ λύση τους ἦταν εὐνόητο ὅτι θὰ ἐπακολουθοῦσε τὴν πλήρη ἐκποίηση τῶν ἐμπορευμάτων. Σὲ τρεῖς περιπτώσεις μαγαζιῶν λιανικῆς πώλησης ἐμπορευμάτων ἡ λύση τῆς συντροφίας προβλεπόταν ἐπίσης νὰ γίνῃ μετὰ τὴν πλήρη ἐκποίηση τῶν ἤδη ἀγορασμένων ἐμπορευμάτων. Σὲ κάθε ἄλλῃ περίπτωση, ἡ διάρκεια δὲν καθοριζόταν καὶ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι προβλεπόταν ὡς ἀόριστη. Προκύπτει ἐπίσης ὅτι ἡ συντροφία ἦταν δυνατόν νὰ συνεχίσει, παρὰ τὴν ἀλλαγὴ στὸ πρόσωπο κάποιου ἀπὸ τοὺς συντρόφους, ποὺ ἐπερχόταν εἴτε μὲ μεταβίβαση ἐν ζωῇ τοῦ συντροφικοῦ μεριδίου εἴτε μὲ κληρονομικὴ διαδοχὴ.⁴⁶

43. Συντρ. συμβ. 7 Αὐγ. 1740, 6 Ἰουν. 1742.

44. Συντρ. συμβ. 5 Αὐγ. 1739, 7 Μαρτ. 1742.

45. Συντρ. συμβ. 5 Αὐγ. 1739, 10 Αὐγ. 1740.

46. Ἀγοραπωλ. 22 Αὐγ. 1739· δωρεὰ 4 Νοεμ. 1739.

4) *Ἑργασίες διαχείρισης τῆς συντροφίας*. Στὰ πλαίσια πού διέγραφε ἡ ἀπὸ κοινού δραστηριότητά τους καὶ ὁ νομικὸς δεσμὸς τῆς συνεταιίρισῆς τους, οἱ σύντροφοι συμφωνοῦσαν «νὰ μὴν ἡμπορῇ ὁ ἕνας χωρὶς τὸν ἄλλον νὰ κάμῃ τίποτες, ἀμὴ συμφώνως» νὰ προβαίνουν στὶς ἀναγκαῖες ἐργασίες γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τοῦ σκοποῦ τῆς συντροφίας τους. Στὴν περίπτωση ὅπου οἱ σύντροφοι ἦταν περισσότεροι ἀπὸ δύο, οἱ σχετικὲς ἀποφάσεις ἔπρεπε νὰ παίρνονται κατὰ πλειοψηφία.⁴⁷ Ἄν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀπὸ κοινού δραστηριότητος τῶν συντρόφων προϋπέθετε διαφόρων εἰδῶν ἐνέργειες γιὰ τὴν πραγματοποίησή του, τότε οἱ ἐνέργειες αὐτὲς κατανέμονταν μεταξὺ τῶν συντρόφων καὶ περιγράφονταν ἀπὸ τὴ συντροφικὴ σύμβαση.⁴⁸ Τέλος, ἡ ἴδια σύμβαση προέβλεπε μερικὲς φορές ἰδιαίτερη ἀμοιβὴ γιὰ κάποιον ἀπὸ τοὺς συντρόφους, πού θὰ πληρωνόταν ἀπὸ τὴ συντροφικὴ περιουσία «γιὰ τὸν κόπο του καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔξοδο φαίνεται ἀπὸ τοὺς λογαριασμοὺς ὅτι ἔκανε».⁴⁹

5) *Κέρδη καὶ ζημιές*. Ἀφοῦ γινόταν ἡ ἀνάληψη τοῦ κεφαλαίου, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, ἀνάλογα μὲ τὴν εἰσφορά τοῦ καθενός, ἡ σύμβαση τῆς συντροφίας προέβλεπε τὴν κατανομὴ κερδῶν ἢ ζημιῶν μεταξὺ τῶν συντρόφων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συντροφίες γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση ψαροκάικων ὅπου, ὅπως εἶδαμε, ὁ κυβερνήτης τοῦ σκάφους δικαιοῦνταν τὰ 2/3 τῶν κερδῶν ἀλλὰ συμμετεῖχε κατὰ ἴσο μερίδιο σὲ ἐνδεχομένη ζημίαι, σὲ κάθε ἄλλῃ περίπτωση ἡ συμφωνία προέβλεπε γιὰ τοὺς συντρόφους «νὰ μοιράζονται εἰς ὅμοια μερδίκ᾽ ὅσον τὸ διάφορον ὅσον καὶ τὴν ζημίαν», ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποσὸν τῆς εἰσφορᾶς τους.

6) *Εὐθύνη τῶν συντρόφων*. Ἀπέναντι σὲ τρίτα πρόσωπα πού συναλλάσσονταν μὲ αὐτοὺς, οἱ σύντροφοι εὐθύνονταν «ὁμοῦ καὶ ἰσόλδουμ» (in solidum) γιὰ ζητήματα πού προέκυπταν ἀπὸ τὴ δράση τῆς συντροφίας τους. Ὡς πρὸς τὴν εὐθύνη κάποιου ἀπὸ τοὺς συντρόφους ἀπέναντι στοὺς ὑπόλοιπους, αὐτὸς ὑποχρεωνόταν νὰ λογοδοτήσει γιὰ τὶς προσωπικὲς του ἐνέργειες πρὸς τοὺς ἄλλους σὲ χρόνον πού ἐπίσης καθοριζόταν ἀπὸ τὴ συντροφικὴ σύμβαση.⁵⁰ Ἐφόσον κάποιος ἀπὸ τοὺς συντρόφους θὰ παρέβαινε τὶς συμβατικὲς του ὑποχρεώσεις, ὑπῆρχαν δύο ἐνδεχόμενα: εἴτε προβλεπόταν ὅτι «ἂν τυχὸν κάμουν κανένα ἰνκάνο εἰς τὴν συντροφίαν τους, πάραυτα νὰ ξεκαθαρίζουν τοὺς λογαριασμοὺς τους καὶ νὰ εὐγαίνουν χωρὶς κανένα διάφορον», εἴτε διόριζαν διαιτητὲς —ἀνθρώπους πρακτικῶς καὶ φοβό-

47. Συντρ. συμβ. 5 Μαρτ. καὶ 15 Δεκ. 1735, 5 Αὐγ. καὶ 2 Δεκ. 1739, 10 Αὐγ. 1740 κ.λπ.

48. Συντρ. συμβ. 9 Μαρτ. 1735, 5 Αὐγ. 1739, 10 Αὐγ. 1740.

49. Συντρ. συμβ. 9 Μαρτ. καὶ 15 Δεκ. 1735, 10 Αὐγ. 1740.

50. Συντρ. συμβ. 9 Μαρτ. 1735, 10 Αὐγ. 1740.

θεους»—για την επίλυση τῆς διαφορᾶς τους.⁵¹ Ἡ ἐπιβολή τοῦ ὄρκου μέσα σὲ ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς διαιτητὲς ὡς μέσο ἀπόδειξης, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ πρόβλεψη ποινικῆς ρήτηρας ἀπὸ τὴ συντροφικὴ σύμβαση, δὲν ἦταν ἄγνωστες σὲ παρόμοιες περιπτώσεις.⁵²

7) *Ἀπόδειξη τῆς συντροφίας*. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ διάφορες πράξεις τοῦ ἀρχείου, καθένas πὺν συμμετεῖχε σὲ ἐμπορικὲς συναλλαγὲς διατηροῦσε καὶ τὸ ἀνάλογο κατὰστιχο· κάθε σύντροφος ἐπίσης εἶχε καὶ τὸ δικό του κατὰστιχο. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα ν' ἀναφέρουμε παρεπιμπτόντως ὅτι οἱ 41 ἀπὸ ἓνα σύνολο 65 ἀνδρῶν συντρόφων ἢ ἓνα ποσοστὸ 63% γνῶριζαν νὰ γράφουν (ποσοστὸ λίγο μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο συνολικὸ ποσοστὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἰδίου κοινωνικοῦ στρώματος—τοῦ κατώτερου—πὺν ἄγγιζε τὰ 60%), ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι 10 ἄνδρες σύντροφοι, πὺν ἀνῆκαν στὸ ἀνώτερο κοινωνικὸ στῶμα (σιόρ), γνῶριζαν στὸ σύνολό τους γραφή. Ἀπὸ κοινοῦ λοιπὸν οἱ σύντροφοι διατηροῦσαν καὶ συνέτασσαν τὸ εἰδικὸ κατὰστιχο πὺν διέθετε κάθε συντροφία, καταχωρίζοντας ἐκεῖ κάθε λογαριασμὸ πὺν προέκυπτε ἀπὸ τὴ δραστηριότητά τους. Οἱ διάφορες ἀπαιτήσεις ἀποδεικνύονταν ἔτσι σύμφωνα μὲ τὴν ἐγγραφή τους στὸ κατὰστιχο: «διὰ κάθε κρέδιτο τῆς συντροφίας τους, τόσον μὲ σκρίτα ὡσάν καὶ μὲ κατὰστιχον ἢ καὶ μὲ μόνον λόγον πίστεως».⁵³

8) *Λύση καὶ ἐκκαθάριση τῆς συντροφίας*. Ἡ λύση μιᾶς συντροφίας ἐπερχόταν εἴτε ἐπειδὴ εἶχε συμπληρωθεῖ ἡ χρονικὴ διάρκεια πὺν προβλεπόταν στὴ σύμβαση σύστασής της, εἴτε ἐπειδὴ εἶχε ἐπιτευχθεῖ ὁ σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχε συσταθεῖ, εἴτε μετὰ τὴν περιέλευση τῆς κοινῆς ἐπιχείρησης σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς συντρόφους, λόγω θανάτου ἑνὸς ἀπὸ τοὺς συντρόφους ἢ λόγω καταγγελίας ἑνὸς ἀπὸ τοὺς συντρόφους ἢ μὲ τὴ θέληση ὅλων τῶν συντρόφων.⁵⁴ Ἐτσι, οἱ σύντροφοι ἐδῆλωναν ἀπὸ κοινοῦ—στὴν τελευταία περίπτωση—τὴ σχετικὴ τους βούληση μπροστὰ στὸ νοτάριο, πὺν συνέτασσε καὶ τὴν ἀντίστοιχη πράξη. Τὴ λύση μιᾶς συντροφίας ἀκολουθοῦσε τὸ στάδιο τῆς ἐκκαθάρισης, στὸ ὁποῖο προέβαιναν εἴτε ἐξουσιοδοτώντας κάποιον ἀνάμεσά τους εἴτε μέσω τρίτων προσώπων.⁵⁵ Μετὰ τὸ τέλος λοιπὸν καὶ αὐτῆς τῆς ἐργασίας, οἱ σύντροφοι ἐδῆλωναν πλέον ὅτι

51. Συντρ. συμβ. 9 Μαρτ. καὶ 15 Δεκ. 1735· συνυποσχ. διαιτ. καὶ ἀποφ. διαιτ. 12 καὶ 13 Φεβρ. 1736, 10 καὶ 12 Ἀπρ. 1742.

52. Συντρ. συμβ. 7 Αὐγ. 1740, 6 Ἰουν. 1742· καταχώρ. 23 Φεβρ. 1743.

53. Συνυποσχ. διαιτ. 3 Ἀπρ. 1736· πληρεξ. 23 Αὐγ. 1736· διαθ. 18 Μαῖου 1741· ἰνβεντ. 19 Ἰαν. 1740.

54. Βλ. ἀντιστοίχως συντρ. συμβ. 9 Μαρτ. καὶ 15 Δεκ. 1735· ἀγοραπωλ. 19 Ἰουλ. 1742· καταχώρ. 12 Νοεμ. 1742· διαθ. 27 Αὐγ. 1737· συνυποσχ. διαιτ. καὶ ἀποφ. διαιτ. 12 καὶ 13 Φεβρ. 1736, 10 καὶ 12 καὶ 14 Ἀπρ. 1742· λύσεις συντρ. 28 Ἰουν. καὶ 26 Ἰουλ. 1740, 16 Μαῖου 1743.

55. Πληρεξ. 22 Ἰαν. 1736· διαθ. 27 Αὐγ. 1737· συνυποσχ. διαιτ. 8 Νοεμ. 1742.

«ἐξώφλησαν εἰς ὅλα τὴν συντροφίαν καὶ δὲν πρετεντέρουν τίποτες ἀναμεταξύ τους».

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ βασικὸ περιεχόμενο, ὑπῆρχε συχνὰ στὶς συμβάσεις σύστασης συντροφιδῶν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐπιμέρους ρῆτρες ποὺ προέβλεπαν καὶ ρύθμιζαν διάφορα ζητήματα ποὺ πιθανὸν νὰ προέκυπταν ἀπὸ τὴ λειτουργία τους. Συμπερασματικὰ λοιπὸν καὶ παίρνοντας ὑπόψη τὴ λεπτομερὴ ρύθμιση τῶν σχετικῶν μὲ τὶς συντροφίες ζητημάτων, θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι, ὅσοι ἀποφάσισαν νὰ συνεταιριστοῦν γιὰ ν' ἀσκήσουν ἐμπορικὴ δραστηριότητα, εἶχαν ἀκριβῆ γνώση τοῦ τρόπου ὁργάνωσης καὶ λειτουργίας τοῦ θεσμοῦ τῶν συντροφιδῶν.

Βεβαίως, οἱ δυνατότητες πληροφόρησης μέσω τοῦ ἀρχείου τοῦ Γ. Ζαμπέλη δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν παρὰ μόνο τὴ σκιαγράφηση τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν λευκαδιτῶν κατὰ τὴ δεκαετία 1734 - 1743. Εἶναι ὥστόσο σαφές ὅτι, σὲ μιὰ κοινωνία ὅπου ὁ ἀγροτικὸς χῶρος συγκέντρωνε τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν παραγωγικῶν δραστηριοτήτων, τὰ ἐν λόγω ἄτομα γνώριζαν ἥδη τὸ θεσμὸ τῶν συντροφιδῶν καὶ, ὑπὸ ὀρισμένες συνθήκες, δὲν δίσταζαν ν' ἀναλάβουν τὴ λειτουργία του. Μάλιστα, μοιάζει νὰ βρισκόμαστε στὸ μεταίχμιο μιᾶς ἐποχῆς ὅπου ἡ σφαῖρα τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκτήσει τὴν αὐτονομία τῆς ἀπέναντι στὴν ἀντίστοιχη ἀγροτικὴ. Παρόλ' αὐτά, οἱ ἀνταλλακτικὲς σχέσεις μὲ ἀντικείμενο ἐμπορεύματα ποὺ ἀπαιτοῦσαν μιὰ ὀρισμένη ἐκ τῶν προτέρων μηχανικὴ κατεργασία δὲν ἦταν ἄγνωστες στὴν ἐντόπια κοινωνία, μόνο ποὺ προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ ἀγαθὰ εἰσαγόμενα.

Πράγματι, ἐνῶ εἶδαμε ὅτι οἱ συντροφίες ποὺ διεξῆγαν τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο μετέφεραν στὶς ἰταλικὲς πόλεις πρῶτες ὕλες πρὸς κατεργασία, ἀντιθέτως οἱ συντροφίες μὲ μονίμως ἐγκατεστημένο ἐπιχειρησιακὸ κέντρο καὶ μὲ ἔδρα τὴν πόλιν τῆς Λευκάδας ἀσχολοῦνταν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν πρωτογενὴ κατεργασία γεωργικῶν προϊόντων, ὥστε νὰ ἐξυπηρετήσουν προφανῶς τὶς ἀνάγκες διατροφῆς τοῦ ἐντόπιου πληθυσμοῦ. Δὲν τίθεται βεβαίως ζήτημα κατεργασίας προκειμένου γιὰ τὶς συνεταιρικές ἐκμεταλλεύσεις ἀλιευτικῶν σκαφῶν.

Ὡς πρὸς ὅλες τὶς συντροφίες ὅμως, βασικὸ πρόβλημα γιὰ τὴ σύστασή τους φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ ἐξεύρεση κεφαλαίων καὶ βασικὸ μέλημα τῶν συντροφῶν ἦταν ἡ γρήγορη ἀπόδοση αὐτῶν τῶν κεφαλαίων γιατί, ὅπως φανέρωνε ἡ συμπεριφορὰ τους, βιάζονταν νὰ ἐπιστρέψουν στὶς γεωργικὲς τους ἀσχολίες, τὶς ὁποῖες ἄλλωστε ποτὲ δὲν ἐγκατέλειπαν τελείως. Ἴσως γι' αὐτοὺς ὁ ἀγροτικὸς χῶρος νὰ παρέμενε ἀκόμη πιὸ ἀποδοτικὸς, πιὸ οἰκείος καὶ πιὸ ἀσφαλῆς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ *

1

1740 Αδρούστον 10, ἜΠ[ἔτος παλαιό], Ἀμαξικῇ τῆς Ἀγίας Μαύρας. Ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ καγκέλω ἐμοῦ νοταρίου τὰ παρόντα μέρη καὶ κάτωθεν ὑπογεγραμμένοι, ὁ κὺρ Σωτήριος Δουκόπουλος, κὺρ Γεωργάκης Μαλακάσης καὶ κὺρ Ζάχος Ρογκότης κάτοικοι εἰς τούτην τὴν Χώραν, οἱ ὅποιοι θεληματικῶς καὶ ὁμογνώμως οἱ τρεῖς ἐσυμφώνησαν νὰ κάμουν συντροφίαν σὺν Θεῷ ἐπάνω εἰς τομάρια ἐργασμένα. Ὅθεν ἔστησαν διὰ καπιτόλι τῆς πραγματείας καὶ συντροφίας τους ὁ καθένας τζεκίνια χρυσὰ πενήντα καὶ τὰ ἀπύθωσαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἄνωθεν κὺρ Σωτηρίου, ὥσαν ὅπου αὐτὸς ἔχει νὰ συνάξῃ τὰ αὐτὰ τομάρια μὲ ξεκαθαρωσίνην ὅτι ὅστερα ἀπ' οὗ συναχθῇ τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τούς ταμπάκιδες, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκαν εἰς καθάρου καὶ οἱ τρεῖς ὁμογνώμως τζεκίνια πενήντα, νὰ τὸ κομισιάρη καὶ παραδίδῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κὺρ Ζάχου τοῦ ἄνωθεν. Καὶ αὐτὸς νὰ ἡμπορῇ νὰ ταξιδεύσῃ μὲ τὰ αὐτὰ τομάρια, ὅπου ὁ Θεὸς θελήσῃ, καὶ φανισθῇ καὶ αὐτῶν τῶν τριῶν συντρόφων τὸ πλεονέκτημα. Καὶ διὰ τοὺς κόπους του ὅπου ἔχει νὰ κάμῃ εἰς τὸ ταξίδι καὶ χασομερίαις του, ἐδχαρστημένοι καὶ οἱ τρεῖς ὑπόσχονται καὶ θέλουν νὰ πάρῃ ἀπὸ τὴν μέσσην τῆς συντροφίας τζεκίνια χρυσὰ ἑπτὰ καὶ μισό. Ὅμοίως νὰ εὐγάλῃ κάθε ἐξοδιὸν ὅπου ἤθελε κάμῃ τόσον εἰς τὸ πάγμ' αὐτοῦ ὥσαν καὶ εἰς τὸν καλὸν του γυρισμὸν καὶ φαγί του καὶ εἰς κάθε ἄλλην ἐξοδιὸν ὅπου ἤθελε τυχὴ νὰ δράμῃ, μὲ χρῆος του νὰ κρατῇ καὶ νὰ γράφῃ εἰς χαρτὶ ξεκάθαρα κάθε ἐξοδιὸν καὶ κάθε πούλησιν καὶ ἀγορὰν ὅπου ἤθελε κάμῃ εἰς τὴν αὐτὴν πραγματείαν καὶ ταξίδι διὰ φῶς καθαρὸν τῶν συντρόφων του. Καὶ περιπλέον νὰ ἔχῃ ἄδειαν τὰ ὅσα σολδιά πιάσει ἀπὸ τὸ πρᾶγμα τῆς πραγματείας τους νὰ τὰ ἐνδύῃ ὅτι πρᾶγμα ἤθελε τοῦ φανεῖ ἀρμόδιον καὶ καλὸν διὰ ἀβαντάντζο τῆς συντροφίας ὅλης. Καὶ γυρίζοντας ἐδῶ καλὸ κατενόδιον νὰ ἔχῃ χρῆος νὰ δείξῃ σωστὸν καὶ ξεκάθαρον τὸν λογαριασμὸν εἰς τοὺς συντρόφους του. Καὶ νὰ εὐγάζουν πρῶτον τὸ καπιτόλι τὰ ἑκατὸν πενήντα τζεκίνια, καὶ ὅστερα νὰ μεράζουν τὸ διάφορον ὅπου ἤθελε δείξῃ ἡ πραγματεία τους οἱ τρεῖς ὅμοια, ἔτιζῃ νὰ ἀγροικοῦνται καὶ οἱ τρεῖς ὅμοια εἰς κάθε ζημίαν ὅπου ὁ Θεὸς μὴ τὸ δώσῃ. Εὐγάζοντας ἀκόμη καὶ κάθε ἐξοδιὸν ὅπου ἤθελε δείξῃ νὰ ἔκαμεν εἰς τὸ αὐτὸ βιάντζο ἀπὸ τὴν μέσσην καὶ τὰ ἑπτὰ καὶ μισὸ τζεκίνι τὴν πλεωμὴν τοῦ κόπου του καὶ στράτας του θαλασσινῆς ὥς ἄνωθεν. Περιπλέον ξεκαθαρίζουν ὅτι τὴν κάθε φορὰν ὅπου ἤθελε χρειασθῶν οἱ ταμπάκιδες ἄσπρα δανεικὰ ἀπὸ τὸν κὺρ Σωτήριον ὥσαν ὅπου αὐτὸς φαίνεται καὶ εἶναι ὅπου

* Δείγματα συντροφικῶν συμβάσεων.

κρατεῖ τὰ σολδιά της συντροφίας τους, νὰ τὰ δίδῃ εἰμὴ νὰ ἀγροικοῦνται δοσμένα μὲ τὴν γνώμην καὶ τῶν τριῶν συντρόφων. Ὅμοίως ἀκόμη ξεκαθαρίζουν ἀνίσως καὶ χρειασθῇ ἡ πραγματεία τους περισσότερα σολδιά, νὰ ἔχῃ χρέος νὰ βάνῃ ὁ καθένας τὴν πάρτην του. Καὶ οὕτως συμφωνῶντες ἐποίησαν τὸ παρὸν εἰς ἀσφάλειαν βεβαιώνοντάς το καὶ οἱ τρεῖς ἰδιοχείρως.

Σωτηριος Δουκοπουλος βεβεονο

Γεώργιος Μαλακάσις βεβεώνω

Ζαχος Ροκοτης βεβεγονο

2

1742 Ἰουνίου 6, ἘΠ[ἔτος παλαιώ], Ἀμαξικῇ τῆς Ἀγίας Μαύρας. Ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ καγκέλω ἐμοῦ νοταρίου τὰ παρόντα δύο μέρη, ἀπὸ τὸ ἓνα ἡ κυράντζα παπαδιά χήρα Μηλία τοῦ ποτὲ παπᾶ Σίμου Κοιτάρη, καὶ ἐκ τοῦ ἐτέρου ὁ μισερὸς Σπύρος Σντοδινὸς ἐσυμφώνησαν ὡς κάτωθεν. Ἦγουν μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ ἐσυμφώνησαν καὶ τὰ δύο μέρη νὰ κάμουν ἓνα μύλον ἀνεμόμυλον εἰς ὅποιον τόπον ἤθελε τοῖς φανισθῇ ἀρμόδια καὶ καλά, ξεκαθαρίζουν, ὅτι ὁ μὲν Σπύρος ὑπόσχεται νὰ βάλλῃ ὅλην τὴν ξυλὴν καὶ νὰ τὴν ἐργάλλῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ τὴν δουλεύσῃ καὶ νὰ τὴν κάμῃ ὅλην ἑτοιμὴν ὅπου νὰ ἀλέθῃ, καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν ἑτοιμασίαν τῆς ξυλῆς τοῦ μύλου καὶ διὰ τὸν κόπον του ὅπου ἔχει νὰ κάμῃ νὰ τοῦ κλείωνται τζεκίνια σαράντα. Ἡ δὲ χήρα παπαδιά Μηλία ὑπόσχεται νὰ κάμῃ μὲ ἔξοδα ἐδικὰ της τὰ ἐπίλοιπα ὅλα χρειάζόμενα τοῦ μύλου, ἦγουν τοῖχον, σιδερικά, πανιά, καὶ ἐπίλοιπα ἦγουν τάβιλαις, ἀντέναις καὶ καντρονία τὰ ὅποια ἐξοδιάζοντας αὐτὴ μὲ ἄσπρα ἐδικὰ της, ὅστερα νὰ κάνουν τὸν λογαριασμόν τους καὶ νὰ κλείουν σαράντα τζεκίνια διὰ νὰ ἰσάσουν μὲ ἐκεῖνα ὅπου εἶναι ἡ ἔξοδιὰ τοῦ Σπύρου διὰ τὴν ξυλὴν, καὶ τὰ ὅσα περιπέσουν ὅπου νὰ ἐξοδιάσεν ἡ ἄνωθεν χήρα παπαδιά νὰ ἀγροικοῦνται τὰ μισὰ αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα μισὰ τοῦ Σπύρου ὥσαν συντρόφοι ὅπου εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὸν μόνον νὰ τῆς τὰ δώσῃ νὰ ἡμπορῇ νὰ τὰ πέρνῃ ἀπὸ τὴν δουλεύσιν τοῦ μύλου ἕως ὅπου νὰ ρεφρυσθῇ καὶ τότε ἔπειτα νὰ μεράζουν τὰ μέρη εἰς δύο τὸ κέρδος ὅπου ἡμποροῦν νὰ κερδίσουν ὥσαν συντρόφοι ὅπου εἶναι καὶ νὰ ἡμποροῦν νὰ τὸν δουλεύουν οἱ δύο ἦγουν ὁ Σπύρος καὶ ὁ Ἀθανάσης υἱὸς τῆς αὐτῆς χήρας παπαδιᾶς, ἔχοντας χρέος ὁ αὐτὸς Σπύρος νὰ δείχνῃ τὴν τέχνην τοῦ μύλου τοῦ ἄνωθεν Ἀθανάση. Μὲ χρέος καὶ τῶν δύο μερῶν νὰ τὸν ἔχουν ἑτοιμασμένον διὰ ἄλεσμα ὅλον τὸν μῆνα τὸν ἐρχόμενον Ἀπρίλιον. Καὶ ὅποιοι ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἤθελε μετανοήσῃ ἀπὸ ἐτούτην τὴν συμφωνίαν, τὴν ὅσῃ ἐξοδιὰν ὅπου ἤθελε κάμουν τόσον ὁ Σπύρος διὰ τὴν ξυλὴν, ὥσαν καὶ ἡ χήρα παπαδιά διὰ τὸν τοῖχον

καὶ ἐπίλοιπα νὰ ἡμπορῇ νὰ τὴν πέρνη τὸ μέρος ὁποῦ μένει ἀμετανόητον μισο-
τιμῆς. Ἀκόμη ξεκαθαρίζουν ὅτι τὴν ὄσσην ἐξοδιὰν κάμουν διὰ τὸν τόπον
ὁποῦ μέλλει νὰ φαμπρικάρουν τὸν μύλον καὶ τὸ νόβελο τοῦ αὐτοῦ μολότοπου
νὰ τὸ πλερώνουν παντοτινὰ ἀντάμα. Καὶ οὕτως συμφωνῶντες ἐποίησαν τὸ
παρὸν γράμμα τὸ ὁποῖον θέλουν νὰ εἶναι στερεόν, βέβαιον καὶ ἀπαρασάλευ-
τον ἐν παντὶ καιρῷ, κριτηρίῳ καὶ βήματι, βεβαιώνοντας ἰδιοχείρως ὁ Σπύρος,
καὶ ὑπὸ μαρτυρίας.

Σπυρος Σινोधνο βεβεονο
Χριστος Παπαζογλις μαρτιρο
Αποστωλης Νταφλωρως μαρατηρω